

Tartu Riiklik Ülikool

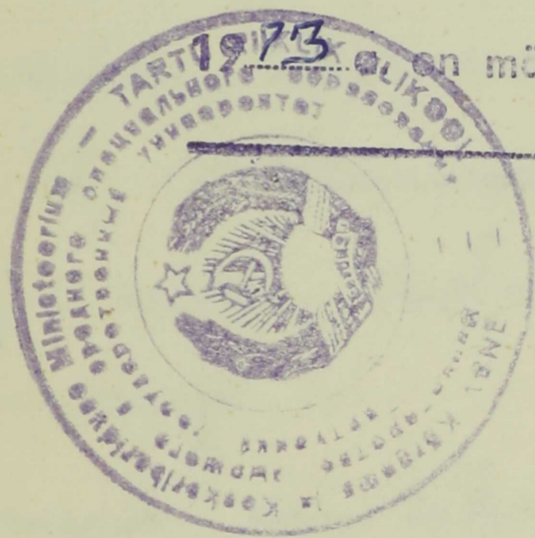
Ajaloo - Keelteaduskonna
Üldajaloo kateeder

Tüt Rosenberg

Palgatöö Lõuna-Eesti mõisates
XIX sajandi lõpul - XX sajandi
algul

Diplomitöö

TRU võistlustööde komisjoni otsusega 24. juunil

on määratud käesolevale tööle

I auhind

J. Maarus

TRU Teaduslik sekretär

Juhendaja professor
H. Ligi

Tartu 1973

did. See on konkreetne statistiline materjalid vahene uuritus, mis kindlalt osalt on tingitud allikalist laenu keermisest vdd reppimist. Kuni 1916.a. ei toimunud Neumaal üldist mõsajanduse majandusjärgi statistilise materjali kogumist ega uurimist. Punduvad allikad, mis sisaldasid massilisi statistilisi näitajaid, mis võimaldasid mõsajanduse igapäevast sisetunnet. Sellepärast tuleb muut tehespanu ootade võimaluste otsimise nende raskete olukordade teiste, kohati ongi abiallkate kamburivõttega ning vastavalt võtk leduvõttes nende andmiste laboritootamises. See on vaevavõttes ja töömahukas ülesanne, kuid ilma milleta on teema edasine rügemis laboritootamine võimalik. Käigus opereeruvad ajalooland praegu val muures osas vaid kõige üldisemate ja lühikandemate andmetega ühe vdd kuu majandussüsteemi ülekaalust ühikute majanduslik-geograafilistes rajoonides. Meil ei ole praegu muid võimalusi kui anda kinnimise laboritootamisel mõsake kampa, toetudes sädilind mõsakarhivide mõsajandusliku hõlvust kaastavale dokumentatsioonile.

Mõsajanduse uurimisel on hulk aspekti- näites mõsajanduse evolutsioon, tema arengutan staarkes maa ajaloolis-majandusliku arengutahud etappidel, mõsake majandamise võrd ja

Diplomitöö on koostatud palgatöö kantamist põhivalt 6 Lõuna-Eesti mõisa - Nana-Põltsamaa, Nõrniku, Langaste, Kuremaa, Nõrke-Kambja ja Keeri andmetel XIX sajandi lõpust XX sajandi algusest, iirikapalikuvalt ajavahemikul 1890-1905. Need Langaste, Kuremaa, Nõrke-Kambja ja Keeri andmed Tartu maakonnas, Nana-Põltsamaa ja Nõrniku Nõljandi maakonnas. Kuid lohtuda mõisate maa murrust, mis võib Põltsamaa, Nõrniku ja Langaste mõisad lugeda tinglikult murrumõisate (üle 10 000 varamaad), Kuremaa keskuse murrunga mõisate (4000-10000 varamaad) ja Nõrke-Kambja ning Keeri vääkemõisate (kuni 4000 varamaad) hulka kuuluvateks.¹

Nana-Põltsamaa mõis kujutas endast õigemõisid maimumõisa, kuna talis kuuluvad veel Kuningamaa, Kamari, Mõhkila ja Paduvere kerjamõisad ning maad ulatuvad 5 kihelkonda - Põltsamaa, Põltsvere, Kolge-Jaani, Kurni ja Puhja maastalale. Mõisa omanikuks oli vürst Nikolai Nikolajevits Sa-garon.

¹ Vaata tabel 1, mis on koostatud Krögeri ja Richteri aadressraamatite andmete põhjal

A. W. Kröger, Livländisches Verkehrs- und Adressbuch für 1892/93, Riga 1892.

A. Richter, Baltische Verkehrs und Adressbuch.

I: Livland, Riga 1909.

Põltsamaa mõisale kuulus veel meeseri, mis valmistati 1908. aasta andmetel aastas 600 punda eksportvoodi Kopenhaagenisse saatmiseks, ning vüna vabrik ja õllekoor.

Nooriku mõis asus Luure-Jaani kihelkonnas, Peale Anni, Nõmme ja Põõre karyamõisade Nooriku mõisal veel nur meeseri ja juustutööstus, mille toodangust saadeti 108000 punda voodi aastas Kopenhaagenisse. Mõisa omanikuks oli Leo von Zur-Mühlen.

Langaste mõisnik kraal Friedrich von Berg oli tuntud põllumajanduskadlane ja sõjaväelane. Mõisal oli samuti meeseri, paberivabrik, villavabrik, ning oli arenenud loomakasvatust, puuvilja- ja õllekasvatust, lüpsiloomade ja harkoorgaaniservide metsandust.

Talamuse kihelkonnas asunud Kuremaa mõis kuulus Eduard von Oettingenile. Mõisa meeseri valmistati aastas ca 1800 punda suvise juustu, mis saadeti Moskvasse ja Peterburi ning mis oli L. Bolevitša andmetel andnud I maailmasõja ajal 62-68% mõisa nimiväärtust¹. Mõisal oli ka vünavabrik, arenenud loomakasvatust ja kalakasvatust. 1908. a. andmetel

¹ Л. К. Франкбург, В имуществе и географии европейских имений Императорской удельной казенной палаты мировой войны, Внесение по аграрной истории Восточной Европы 1966, Сталин 1971, lk. 452.

Mossate maa kull

	Mossate	Nava - Põhikamara	Nõuik	Sangaste	Ikuremaa	Nõuik - Kambila	Kuuri
26 / 93	mõõsamaad tünnid taalrites	14179,67 1460,19	10750,46 1365,70	7117,88 1271,3	2227,70 ² 654,10	537,85 262,86	612,05 237,60
	Woodamaad tünnid taalrites	1157,68	843,85	809,45	452,64	73,32	
2681	talumaaad tünnid taalrites	7979,29 2901,12	9190,65 2628,41	5686,59 2797,18	2636,18 1068,54	541,86 447,70	428,25 220,1
	mõõsamaad nokamaades mitimake	32656 1357,4	25817 1298,62	15734 1368,64	5540 648,39	1363 262,87	1799 222,60
805	mõõsamaad nokamaades mitidud	813 97,87	4618 67		54 5,62		
	Woodamaad nokamaades mitidud	8606 1022,60	5789 843,85	5191 809,64	1104 230,87	276 73,32	
805	Woodamaad nokamaades mitimake	940 91,32			1228 221,67		
	talumaaad nokamaades mitidud	425 44,51	48 5,1	8396 1395,36		53 10,48	
805	talumaaad nokamaades mitimake	21897 2905,1	22355 2623,41	8324 1401,72	6468 1068,54	1883 437,23	1259 235,2

1 mõõsiku andmüht 6873 hõnn mõõsamaad ja 5613 hõnn talumaaad.
 2 mõõsiku andmüht 2569 hõnn mõõsamaad ja 2157 hõnn talumaaad.

das mõisa maal 380 elaniku ja nagu kolm neli-
me, on Kuremaa mõisas ümra ulatuselt kam-
tatud kandmestik ja päevoliste toojõude.

Kambja kihelkonnas ammuud Närke-Kambja mõis
kuulus Kurooch Gerhardtile ning 1800 kihelkonnas
dund Keeri mõis alates 1878. a. eestlasele Hans
Wihurile, 1870. ndate aastate rahvusliku liikumise
aktiivsele tegelasele.

Töö kirjutamised on kantatud Põltsamaa, Võnnu,
Langaski, Kuremaa, Närke-Kambja, Keeri, Pusatu ja
Rõuge mõisate fondide⁴.

Mõisa fondidel on oma omadused:

- 1) iniklike arhiivide pidamise eesmärgid ja printsiibid
on väga mitmekesised, nii et uurija on sageli sunni-
tud iga fondi vastava dokumentatiooni läbivaatamises
oma võtled lüüa
- 2) tingituna mitmekesest ajaoludest vahetuvad
aja jooksul ühes ja samas mõisas asjaajamise
vormid, nimikannete täielikkus ja raskemaatilisus.
Näga suureks puuduseks on see, et materjalid pole
täielikult säilinud, erineb suure lünka. Näites on
dund Põltsamaa mõisa päevoliste kümme palgalehted
1890.-1905. aastatel säilinud ainult aastast rohkem
kui 8 kümme palgalehed. Täheksuseks ka see, et dokumen-
tatsioonis vaadeldakse paljudest auringale olulistest ajadest,

⁴ ENSV RAKA, f. 1348, 1349, 1874, 1388, 1370, 1362, 1345, 1400.

mis mõnede 100 kma kontorele ole suurest mõr-
 tavaks. Tegab nimekannete eriti hõlpsus, lõputamatus
 100 hoolitus. Tihest küljest valdavalt mõsakarhivid
 aga ka väga palju nllisid detaaleid ja olulisi
 andmeid, mida me ei leia massiliste statistiliste
 materjalide puhul.

Põhiloates allikates diplomitöö kirjutamisel
 olid mõsate töölepingud, palgarahamated ja
 palgalihed ning töösuhted.

Töölepingud olid tööandja ja tööloa vahel ning
 määravad kindlalt lepingosaliste vahetuse, kohustund
 ja töötam. Ühiskantselilt on mees fikseeritud tööloa
 kohustund tööandja vastu, samas valdavaltena vas-
 tavad paragrahvad 1886a. talutööle palgamine
 radust ning täiendavad punktid. Kõige isrik-
 arjalisemad on olulised põllatööliste töölepingud.
 Töölepingud olid 1890.-1905. aastal kõige rohkem
 saadud keem mõsast, sahemal madal Poltsamae,
 Naava-Kambja ning Noorika mõsast. Kõige töölepin-
 gud annavad mõnemeilgema pildi tööloa, on
 nad normatiivse olemusega ning nende e nõu,
 kuidas lepingust on tegelikult kiirus puhul.

Selles mhtes on informatiivseks saanud tööliste
 individuaalsed palgarahamated, milles on fikseeri-
 tud olulise osa töölepingust ning tehtud töö ja
 palgamaasuse arvestus. Üle 5000 nllise palgamaa-

matu aastast 1869 - 1919 lüüdi Valtimaa mõisa fondis, millest töö korjatamisel on läbi töötatud 240. Palgareamehed olid ainult aasta- või hooajatoolestel, kellega olid sõlmitud leping. Päevilise töö ja lam vanti läbi kuu palgeliktest. Töölise palgareamehed lüüdi ka Nõmme mõisa fondis.

Töödökumma ja kompaktn ülevaate kõigest mõisa töölistest ning nende palgadest mingil majandusaastal annavad mõisak palgareamehed, kuhu on nim kantud kvantiteet kogu antud aastal mõisas tootunud toolid, kensjad ja mõisameetrid. Perikonnaliikmete töö ja lam on arvestatud tavaliselt koos. Mõisa palgareamehete liigne olulisi andmeid töölise-kensjate arvu ja koos-nim kohta, töölise tööpäevade arvu, mille eest makstakse lam kohta, määratakse ära, milline osa palgast on makstud malarahes, milline produktides, turasen saagis ära produktide hinnad. Punduses on ne, et määratakse jääb palga ne osa, mille moodustavad maa, korter, küte, loomapidamisvõimalus. Alati ei saa tööpäevast jätta perekonna palgast, kuna ei ka, mitme inimese tööpäev on arvestatud. Mõnedes mõisak, neigi näites Nõmme-kambja, on fikseeritud ainult palga, mitte töö.

Mõnede analoogid palgareamehete on palgelikud, mis kooskõs kuu, korstusperioodi või mingi töö sooritamise ajal tavaliselt päevilise töö arvestamiseks ning need määrata ära lühid päevade või töö hula, mille hinne ja

tam. Sellised palgalihki parti Balti rannemeres, kus
 kantakse alates lovalt päevolise tootmise. Neude punde-
 naks me, et lub väga tootmiseks või ei võimalda kind-
 laas määrata mõnes tootmisel päevolise arvu, nende
 tehtud töö ja tam rogu aasta jooksul.

Töözurnaalid ole mõne tootise tootmise arvutus-
 raamatud kajastavad mõne tootise tootmist, nende teh-
 tud tootmise arvu ja jaotumist, mõne toote kogu-
 -s. mõne tootmist tootmis. Töözurnaalide peamine
 väärtus seisab selles, et lubal kindlaks kha erinevate
 tootise sisekorde mõne majapidamises, -nega hirma-
 ta ka mõne majapidamises onloomu.

Loole nimetatud allikad, vaatamata oma pindusle,
 laaditlusele ja hindeksile, lubavad koos vaeda-
 huna nime järgida palgatoe kantamist nimetatud
 määrata ning kha nile kohta mõningeval jahtluse.

Küsimus palgatoost Balti rannemeres on nüüd vä-
 ke uuritud. Esimeses nimetatud väikeses toos selles
 valdkonnas ole balti-saksa ajaloolane A. Agthe dokto-
 ridisertatsioon „Maatootise tekkimine ja olukord
 Läänemaal.“¹ Tähtselt agrariseadusandlust näitab Agthe,
 et maapolitariansat kujunes Läänemaal selge XIX sajau-
 du 60-ndate aastate lõpus. Kahjuks ei järgi autor
 aga enam maapolitariansadi edasist arengut, vaid
 lähel kohe üle tema olukorra onloomu

¹ A. Agthe, Ursprung und Lage der Landarbeiter
in Livland. Leipzig - Tübingen 1909.

aastast 1903-08 Lõuna-Liivimaalt kogutud mõnede
 moodsatooliste tööpingute alusel. Maaproletariaadi
 tegevust ja moodsamajanduse arengut käsitles N. Kört-
 ner 1915. Moskva Kaubanduse Tuhikundades koostatud
 diplomitöö, milles ta rõhkeem kuu tuge pooreb tähele-
 panna majanduslikele teguritele.¹

Ette nõukogude ajaloolastelt pole nimetatud valdkon-
 nas ilmunud ühtegi uurimust. Rõhkeem tähelepanu
 on palgatöö kiirumisele pooraand läbi ja lüüdi uue-
 kogude ajalooland, samuti on ilmunud mitmed
 tood Venemaa Euroopa-osa alade kohta. Erimeene
 tõstatab moodsamajanduse ja palgatöö uurimise kiirum-
 n läbi ajaloolane M. Kozin 1959. 7da-Euroopa
 agraarajaloo sümposiumi etteandes.² Palgatööjõu
 kahtamist Lõuna põllumajanduses, erikalt moodsates
 XIX sajandi lõpul - XX sajandi algul käsitles A. Tila.³

¹ N. Körtner, Тво-оржун лангемине ја маапро-
 тариади текимине Лиивимаал, Тарту 1927.

² М. М. Козин, Кампанаметовская эволюция
 помещичьего хозяйства Лифляндской губернии
 во второй половине XIX в., Энергетик по аг-
 рарной истории Восточной Европы 1959 г., М. 1961,
 с. 261-273.

³ А. А. Тила, Наемный труд в сельском хозяйстве
 Ливонии в конце XIX - начале XX в., Энергетик
 по аграрной истории Восточной Европы 1964,
 Кишинев 1966, с. 683-689.

Põllutööliste palgaloend Lätos XIX sajandis II poold vaatles M. Kozin 1965. a. agraraajaloos Moskva ümbronnus. ¹ Tema artikkel on siiani jäanud kõige olulisemaks ja põhjalikumaks selles küsimuses ning Kozini kasutatud meetodele muu-
naxah palgade võrdlemisel on toetunud ka ahtud diplomaatid autor. Palgatöö küsimusi on käsitlenud oma laiemahardelises toos Euroopa-Venemaa suveräänsama janduse kohta A. Anfimov, kes püüdis kindlaks määrata, milline majandamisviis ja palgatöö norm ole valitavaks ühes või teises Euroopa-Venemaa rajoonides. ²

Kuidas praegu veel on palgatöö küsimus leed-
mid vähe valgustamist nii Baltikumis kui ka kogu
Nõukogu Liidu ulatuses, näitab viimast ajal
sagunenud tööde arvamine sellest valdkonnast, et
uurijad on arunud üda liirka liivideerüma.

¹ M. И. Козин, Движение заработной платы
сельскохозяйственных рабочих в Латвии
во второй половине XIX в., Исследования по
аграрной истории Восточной Европы 1965,
Москва 1970, с. 412 - 423.

² А. М. Анфилов, Крупное помещичье хозяйство
во Вронешской России, Москва 1969.

I peatükk Palgatöö lõuna-äärte mõsakes XIX sajandi lõpuni

1. Mõsakeenijad

Vabapalgalise töö kantamine XIX sajandil esid-
nud mõnes uus nähtus Eesti viides. Andmeid pal-
galise töö kantamist on vähemalt XVI sajandi
algust.¹ XIX sajandi I poolil oli aga vaba-
palgalise töö osatähtsus veel väga väike.²

Tööajaga peesoodil tehti praegu kogu töö mõ-
sajandil komlaste abil. Tiimland oli keemist
kahe tööandjaga - taluperemehe ja mõsawaga, kus-
juures talu maanis majanduslikult hulga nõrgem
mõst - taluperemees. Osa talupoega kuulus mõsa-
teenijate kuni eraldi sõnnaalse rühma hulka,
kellele maanis talu mõs. P. Nahtre andmest mõs-
dustand mõsakeenijad 1782. aastil Eesti maa ku-
bermangus kuni 5,5% kogu talurahvast.³

¹ H. Liig, Eesti talurahva dükord ja klamivõõtlus
Lüvi sõja algul (1558-1561), Tallinn 1961, lk. 107.

² J. Kahk, Külaõdamlus ja maaproletariaadi keemim-
ist Eesti viides. ENSV TA Toimetused, ühiskonna tea-
duslik ühik, 1955, nr. 3, lk. 372.

³ P. Nahtre, Talurahva sõnnaalset struktuurist Eesti maa
kubermangus proklaasimise lõpuperioodil (hingeõenduste
andmest). "Tartu ühikliku ülikooli Toimetused", viide 258.
Tartu 1970, lk. 210.

Umbes samamugust voo veele suuremat osa võivad
 nad omada ka Lõuna-äärtes. Mõsakehidjad vööks
 vastavalt nende funktsioonide jaotade vahel su-
 remas rühmas: 1) kuni ja kuni ja 2) tootmisega
 tegelevateks. Peaaegu iga mõsaga liidus mõs-
 vöö veele vastavalt kuni ja kuni ning häärtel-
 est häärtelvat personalis, mille hulka arvame too-
 poold, tootmisvöö, kokad, köögihäärtelvat, õrvahid,
 tallopoold, kuni ja kuni, aednikud, kütid, kalurid jt.
 Mõsaga kuni tootmist organiseeriva kuni ja kuni vöö
 mõsagaade majandamisega olid kohal kuni ja kuni,
 kütid, aednikud, kuni ja kuni, kuni ja kuni, mänd
 ja kuni ja kuni, kuni ja kuni, kuni ja kuni, metsa-
 vahid, kuni ja kuni, mänd ja kuni jt. J. Lõnnus arvates
 moodustas kuni ja kuni XVIII sajandi lõpul kõrge
 arvukama osa mõsagaade. ¹ Autori poolt koos-
 tatud tabel 2 Tartumaa mõsagaade kohta
 XIX sajandi kuni ja kuni aastakümneidest kuni ja kuni aja
 hoopis vahel. Tootmisega tegelevate mõsaga-
 kuni ja kuni osatähtsus suurenes järk-järgult aja jook-
 sul vöö, kuni ja kuni nõudis mõsagaade
 kasvav vajadus kuni ja kuni ja kuni, mille too-
 onloom polnud kuni ja kuni pideva tööga põllul
 ja välistas talumaa harimise võimaluse.

¹ J. Lõnnus, Maakäsitöölised Eestis XVIII sajandi
 lõpul, Etnoograafiamuuseumi aastaraamat,
 Tallinn 1971, lk. 215.

Tartumaa mõisateenijad 1815-1820
(122 mõisa põhjal)¹

Mõisateenijad kokku	2466		
neist teenkasvanud mehi	1017		
--- naisi	706	neist	
lapri	743	perukomaga	
neist ametiga mehi	980	ga	
--- naisi	267	423	
toapoisid	110	14	
toatüdrukud	66	2	
perijad, lapsoodjad	20	-	
kokad	55	22	
kõõgitudrukud	52	-	
aednikud	60	21	
kutsarid	63	16	
tallipoisid	52	7	478
kupjad	63	42	
võrtunad	5	-	
aidamehed	41	12	109
karjamehed	60	23	
karjanarid	72	7	
karjused	102	54	
miland	60	8	
tüdrukud	52	-	346
käsitöölised	148	69	148
vahimehed	39	23	
metsavahid	60	53	
kõrtsmikud	40	32	
mõldrid	27	18	166

¹ ENSV RAKA, f. 567,

vabaduse vast, oli peamiselt tames tükk mõisa-
maad, millel võivad amlada oma majapidamist.
Mõnikord said nad lisaks veel ka vööd mõona.

4) Talus davabile mõsakeemijatele nagu kuppjad
ja vöböd maesti mõsast mõona ning kus kop-
mist oli taluperelehe vöö alla perekonna liikme-
tega, vabastati talu kas kõrgest kopapäevadest vöö
nis jalakopapäevadest.

Thuljask, samuti ka metsavahkide arv Tartumaa
mõisats on tegelikult suurem olund kus on mer-
gikud tabelis 2, mis vaeramaatubis ei ole igal
pool need mõsakeemijate hulka märgitud. Tama
kehtib ka kortsuise ja mõldriks kohta, kus sageli
olid vabad inimesed.

Vaadeldes otsest tootmisega nohud mõsakeemijaid,
näeme et enamuse neist tiigles mõsa loo-
made hooldamisega, nagu karjamees, karjanaine,
karjus. Karjuse puhul pole mis mitte keemist as-
mullt karja väljaskäimise ajal loomu hooldava
lappu vöö käärasvannuga, vööd aasta lõbi parvost-
parvost karja eest hooldava käärasvannud talu-
pojaga. Linn^{on} vahetegemine karjamehe ja karjuse
vahel põgeni nimeline. Nende mõlema välisandeks
oli karja võtmine ja hooldamine nagu karja-
naised, kus tiiglis peamiselt jüma karjaga.

Karjatamisperoodol hooldasid mõsa karja ning

ka kogu aasta vältel olid mõisa alalistel karja-
landatöölistel abies korraldused.¹ Lisaks ho-
mlastele rakendati mõnemesuguse etteulivate töö-
de, nähtavasti sagetamini just karja hooldamisel,
alalini mõsamilenud ja mõsatiidruksund, kee-
les on reeglina olnud nooremad ja vallalised.
Kõljem, pärisorjuse kaotamise järel ja ülemine-
kul palgatoojade kantaminele arundavad nad
mõsates abides mlaste-moonakate, vallalised
mland ja tiidruksund saavad aga peamiselt
toojades taludes.²

Mõsateenijatest olid enamik vallalised. Üldises
nähtuses oli see, et mõsateenijate naised pole ta-
valiselt olnud mingis alalises mõsa ametis.

Üleminekuks kapitalistlikule majandamisele
toimivad muudatused ka mõsaperi perekond-
likus ja soolises koosseisus. Suurend abidurak-
va osa ja vähendub meeste ja naiste arv.³

¹ H. Lige, Talupoegade koosseisud Eestis 13. sajandist
19. sajandi alguseni, Tallinn 1968, lk. 176.

² N. Kõstner, lk. 83.

³ J. Valtre, lk. 205.

2. Palgatöö mõsates 1860.-70-ndast aastast

XIX sajandi keskpaiku muutus üha olulisemaks, et mitu arenenud tootlike jõudude ja kauba-
majanduse tarne puhul ei võimaldanud koost
lan töö mõsivõimul enam tavaliselt võrdvõimelisena
põhida. Kujunes paratamatuseks välja arenda-
da suurpõllumajanduslike ettevõtte, milles tuli
üle minna palgatööjõu kasutamisele, teoorjult
kandvad talumajandused aga üle vüa rahaven-
dole, mille summadega olles võimalik muuset-
nda oma inventar ja tööloomad ning pal-
gata mõsätöölised. Püüetud reformide tul,
järee-järeeult hakkandis arendid teoorjult ra-
jahud prodal mõsivad 60-70-ndast aastast muu-
tuma järjekordseks suurmajanduseks. Muureng
üleminekus palgatöömõsivõimule toimus 60-ndast
aastast, enjoores Lõuna-Eesti keskosas. See tõi
kaasa ka uue mõsätöölise vöhi kujunemise,
mis kees endistest talu kooslusest, vabade-
kest, laostunud taluperemeestest jt. maatulust
talupoegadest. Endist keemist mõsivõim-ka-
luperemees-komlaine keeb vahelt keskmise
lõige, keivad otand tööandja-töölise vahel
mõsivõim ja mõsätöölise vahel.

Tööjõu küsimus ei valmistanud mõsivõimle

raamud, töökaie püüdist polnud. 1868. a. töö-
 juur kaotamise järel tekkis suure ajutine töö-
 püüdist maatute hulgas. Raamud teostas mõrsak
 aga inventari ja veoloomade muudatsemise, mis
 põhjustas ka nlliste tööjuur palgamise normide
 kaubuseelise, mis kaudustas mõrsa võitajega
 ni töökaie kui ka vajaliku inventariga.¹

Mõrsamajanduse organisatsioon põhjooesul
 püüdist oli kapitalistliku süsteemi („vaba pal-
 gamine“) ühendamine teoreetisistemiaga. Oma-
 vahel püüdistes moodustand need mitmesugu-
 nid palgamise norme suure ühes ja samas mõrsas.
 Teoreet oli tööjuur olemine ja vahetu õigand, mille
 olemus näes nllis, et mõrsniku maad harivad
 talupojad oma inventariga, osalt rahalvõitsemis,
 osalt naturaaltam eest.

„Teoreetile rajatud mõrsamajandusele on tar-
 viline maaga varustatud talupoeg, kellel oleks
 kas või koodge võlitsama elus ja elute inventar;
 samuti on tarviline, et ne talupoeg võlitsas väe-
 nuse ja lahes võlaõiguse. Võlaõiguse vaba pal-
 gamise asemel on teoreetis paratamatu kaastlane.
 Mõrsnik endis niu mitte kui ettevõtja-kapita-
 list, kellel on raha ja tööriistad. Mõrsnik endis
 teoreetis puhul kui liigkamvõtja, kes kaustab

¹ M. Kozun, Kannu maamajandusest teoreetisist... lk. 269.

naabrusu anura talupoja väenist ja omandab
tema töö poolmüüdi¹

Teoreetiliselt inlõomulises palgavõin-
des - majandi tööjõuga varustamise võidetes
betos olid kandi mehed (Landknecht, Auriedler)
ja poolitramehed (Halbkörner). Thapstalistli-
kule palgavõinle vastasid moonameeste
(Deputatsent), tüvtooliste (Akkordknechte) ja
päevoliste (Tageilöhner) kategooriad.

Palgatoole ülenduse perioodil said mõrsake
päästkes hooajalise tööjõuga varustajates
kandi mehed. N. Köstner nimetas nende kanta-
mist tavaliselt „tööjõu tagumine uue kaudu“².
Kandi mehele anto tavaliselt mitmeses aastas
kambada tükk mõrsamaad, mida ta on oma
inventari ja loomadega harris. Lepingu täitmi-
se eest vastutas ta oma varaga. Oma tööjõust
sai kandi mees mõrsale ande vaid osa, kuna
osa kulus saadud maatikoo harrimises. Et mitte
taha nõutavat arvu mõrsapäevi, pidi ta sageli
palgama veel mlase ja küdruse, kui oma
pere liikmete tööjõust nllus w jätke münd.
Koos maaga, mille kambamiseks ja külvamiseks

¹ N. I. Lenin, Agrarrevolutsioon Venemaal XIX sajandi lõpul. - Teond, 15. kd., lk. 69.

² N. Köstner, lk. 86.

määras mõis lepingus kindlaks, sai mlane ka-
 ntamises ka elu- ja majapidamishooned ja
 mis ta lepingu lõpetaja lõppedes korrasolevatena
 mõisale üle andma pidi. Yooksures remondis
 auto talle mõisa poolt materjal. Põllud sai ta
 ülesharituna ja kändskulvatuna ning pidi ka ise
 lepingu lõppedes maha jätma haritud ja hea
 seemnega kändskulvatud rukkivälja, pähastatud
 heinamaad, moodolja kasvatatud küntud-vestatud
 põllud ning kogu sõnniku. Lepingus määrati ka
 kindlaks, kui palju võis kändskulvata liha,
 millest rohkem kulvatamist korral määrati kõrge
 trahi. Küttepuid anti kändskulvata mõisa met-
 sast ning ^{ta} pidi tasuta võtma need ise lookama ja
 välja vedama. Kändskohalt saadud heinu, õlgi,
 agaveid, samuti sõnnikut ei tohtunud ta kellelegi
 laenata ega müüa. Kõik loodusõunetuse võd
 tulekahju läbi mindud kahjud pidi kandma
 kändskulvata. Vastavalt kändskoha mürusele
 pidi kändskulvata mõisale tegema kahud arvu
 tööpereri aastast ning korstama kahud hulga
 mõisapõldu võd tegema muud kindlaksmäärat-
 tud tööd nagu nõudes teetegemine. Peale nende
 päevade võd mõis muud korstusperoodol
 nõuda veel ka abipäevi, kus kogu kändskulvata
 pere pidi tulema mõisa tööle. Nende päevade

est maesto lamm.

Kandimeeste kohad on algult suuremad olud, edaspidi on need jagatud ja neile rohkesti kandimehi paigutatud. Näiteks Puidatu mõisas sõlmis 1868. a. leping Jüri Lepuga, kes sai 6 aastaks karmtade Lootsa mõisamaa koha 22 vakamaa põlluga, mille eest ta pidi mõisale 416 päeva aastas tegema. Kuid juba järgmisel aastal on koht poolstatud - ühe osa jäi Jüri Lepole, teise poole sai Hans Lees, kellele anti 3 aastaks 11 vakamaad põldu, $14\frac{1}{2}$ vakamaad heinamaad, karjamaa mõisa metsas, elumaja, rehvi, karjalant, ast, koda ja saun. $2\frac{1}{2}$ vakamaad rukkilinnu ole haritud ja seemendatud. Selle eest pidi mõisale^{ta} tegema aastas 208 tundi jalapäeva omal lussal. Mõis võis korvhuspöövel võruda koogu peret mõisa tööle, mille eest maesto mehele 30 kop., naisle 28 kop. ja 15-aastaste poevle 18 kop. päevas ning 1 vanemage hobuspäeva eest 20 kop. Kui kandimees oleks ilma mõisa loata kinnid mujal tööd otsunud, pidanuks ta iga sellise päeva eest maksma mõisale 150 kop.¹

Lamas Puidatu mõisas hakkas 1866. a. 6 aastaks kandimeheks Karl Martinson, kes sai $8\frac{1}{2}$ vakamaad põllumaad, 8 vakamaad heinamaad ja

¹ ENSV RAKA, f. 1345, nnm. 1, s.-n. 81, l. 5-9.

karjamaa mõisa metsas. Enimenes aastaks oli es-
 2 vakamaad valmis hanked ja vilvatud maa pölda
 ning 60 koormat sõnnikut 2 vakamaa jaoks, mille
 mlaue on mõrsast kohale juba vedamaa. En-
 imend aastal tuli mõrsale kha tanuta 1 päev
 nädalas, kuni aastal 2 päeva nädalas ning pä-
 rat nde 3 päeva nädalas ehk 156 jalapäeva
 aastas. Üle normi tehtud päevade eest maksti
 rahas - eniment ja kuni aastal mehepäeva eest
 mool 30 kop. ja talvel 25 kop., järgnevatel
 aastatel 25 kop. aasta läbi. Naispäeva eest mak-
 sti 20 kop., leppapäeva eest 15 kop., kusjuures kõik
 päevad tuli kha omal leival.¹

Väike-Kermbja mõisas said 3 kandidaati 1870. a.
 õiguses 13½ vakamaad pölda 9 murmes ä 1½ vaka-
 maad: 1) kumama, 2) rukko, 3) ristikheina, 4) odra,
 5) lina ja kaera, 6) kumama, 7) rukko, 8) kashilo
 ja odra ning 9) herne ja kaera alla. Ristik-
 heina nemme andis mõis 14 naela õge vakamaa
 päle. Nagu näeme, mõrsas mõis, kes oli huvita-
 tud oma maal õige mearvplussistenu rekun-
 damisut, kindlaks kandidaate maa kantuse.
 Kandi koha eest jüdid Väike-Kermbja kandidaate
 tegema mõrsale aastal 340 päeva:

12 vakamaad pölda korostama = 60 päeva

¹ ENSU RAKA, p. 1345, nm. 1, s. -ü. 81, l. 1.

6 vakamaad maahena tegema ja kuhja panema = 24 päeva
 4 vakamaad ristikheina rõuvi panema = 20 päeva
 1½ vakamaad kartuleid võtma = 12 päeva
 1½ vakamaad lina võtma, nemet lohkama ja
 rõuvi panema = 12 päeva
 6 nilda püüd ehk 18 nilda hegu reiduma = 12 päeva
 ning veel 200 palapäeva tegema - s.o. kokku 340
 päeva, millest iga püüdnud päeva eest tuli 50 kop
 trahvi maksta.¹

Mõnel juhul püdi kandimees enda juurde võt-
 ma veel mõnda moonamehe või muetöölise. Näi-
 kes Nõdke-Kambjas 1869./70. a. Tamba kandimees
 Johann Brunner püdi andma isegi muetöölise
 aastaks korter, kappi ja maad 2 vana kartu-
 lise mahapanemise ning lasema 1 lüma püüda.²

Nagu nägime, oli kandimehe dukord paljus
 väga sarnane koorjusaegu talupremise või
 hõivema rendikohapidaja omaga.

Ühes kõrgendit eriskujus oleka poliitran-
 teeni, misde kasutata praamislt seal, kus maa-
 omanikul puudus vajalik tootmiskapital.
 Poliitramehi esines Lõõnemaal juba 17. sajandil.³
 Poliitrameha vastuvõttus tuli omade kaudu

¹ ENSV RAKA, f. 1370, nim. 2, s.-n. 39, l. 8.

² Tealsamas, l. 3.

³ A. Agthe, lk. 144.

vare - vähemalt 1 hea hobune, 2 lihma, mõned need ja lambad, vanaer, kala, sandaak ja ader. Pooliteramises pidi palkama vähemalt 1 mlän ja 1 hüdruur, et need need peale oma naise naise kaunistuse saata. Kõha nurus oleme pooliteramise hobuse arvest. 1 hobuse puhul anti talu 15-25 sakamaad põldu ja vastavalt karjamaad ja heinamaad, $\frac{1}{2}$ sakamaad kartulimaad ja $\frac{1}{4}$ sakamaad oiaamaad. Pooliteramises pidi naisele andma peale nimevilja mahaarvamist pooli saagist ning tegema teatud hulga päevi. A. Agthe arvestuse järgi oli pooliteramise vinstulek 250 rbl. aastas, millest aga läks veel maha palk mlästele ja hüdruentele.¹

XIX sajandis 70.-80-ndatel aastatel püüdnud mõrs-
nend meest suuremat rõhku panna korundi-
le. Üleminekuriistemele tüüpiline korendus elav-
nemine oli nllal nohud mõssuue katrega tõkes-
tada maatöölise palkade tõusu ja need hundu-
valt alla viia. Eriti 80-ndatel aastatel teravalt
tunda andva agraarriivi raskus mõssa-
majanduses püüti veretade meha talupoega-
dile.² Nagu Lennu näitas, „... on töötam korendus
ja võlaorguse alusel loimusea palkamuse puhul

¹ A. Agthe, lk. 146.

² Eesti NPK ajalugu, II kd., Tallinn 1963, lk. 65.

alats madalam kui kapitalistlik "vaba" palga-
mõn juures.¹

Kandimehed ja poolkrammed meenid saadud
maa eest tegelikult tiirenti, kuid see oli juba
tõne tiirendi liik, mida võis kha ka maapro-
letaarlane mõisa tööriistade ja loomadega. Tee-
pärest tulib maalapõueninga varustatud mõisa-
töölise kambamist lugeda juba kapitalistliku
süsteemi tunnuseks.²

Lenin on maaga varustatud põllutöölise koh-
ta öeldud järgmist: "Tulib loada, et meie er-
janduse mõistkuse sageli kõrga sotsiaalselt te-
ooria neta kuu, mille järgi kapitalism nõuab
vaba, maata töölist. Tee on tõesti õige kui põhi-
tendents, kuid põllumajandusse tungib kapita-
lism eriti aeglaselt ja äärmiselt mitmekesise
vormide nool. Põllutöölise varustamine ma-
lapõueninga sünnib väga tihti maasomanike
eneste huvides ja seepärast on maalappi oma-
na põllutöölise tüüp omae kõrgile kapitalist-
likele maadele. Er rikkudes omandab see er
vormid... Igaves neist kannab er agraarkorde-
de, er agraarmehed ajaleo jälgi, kuid see ei

¹ V. I. Lenin, Kapitalismi arenemine Venemaal.

Tiend, 3. kd. Tallinn 1950, lk. 159.

² Osvo NPN ajalugu, II kd., lk. 66.

taevata majanduskadestel need väljastamast
 ühe tüübi - põllumajandusliku proletariaadi
 alla.¹

Need kaardimised ja poliitikaarvud olid üle-
 minekuparoodide enloomulise korvendsüsteemi pal-
 gatööstuses, mis juba rohkem kapitalistlikule palga-
 määrale vastas moonamiste kategooria.

1860.-70-ndatel aastatel levis mõrsates moonamiste
 kantamine. Tuland-moonakad kujunevad
 XIX sajandi II poolel kõige tüüpilisemaks palga-
 tööstuste liigiks Baltikumis mõrsates. 1897. a. maa-
 dustand moonakad Lääne-Eesti kubermangus
 65% kõrgest ^{mõrsa} põllutööstusest.²

Nendes olid tavaliselt perekonnaga inimesed,
 kes olid palgatud aastaks ja said suurema
 osa palgast produktides ehk moonas, mille järgi
 need nimetatakse moonamisteks või moonakateks.
 Sajandi lõpul on need allikates üha rohkem
 nimetatud ka tööstuses või mülades.

Teade volje - ja vähem raha palga sad moonakas
 mõrsalt ka tükkide karbid - ja aramead, türe-
 kord ka lina - ja heinamaad ning või juudade
 lihna, mõnikord ka paarid lammast või viga.

¹ N. V. Lenin, Trud, 3. kd., lk. 140.

² M. Kozin, Obščestvenno zepadounnoie meand...,
 lk. 413.

Loomade jaoks antu mõrsast põhku ja heina, mille
 eest aga moonakas võime jada mõel mõrsale 20-30
 päeva tasuta tööd tegema - nn. "lihmapäevad".
 Korteri ja vilti andes mõrs. Lepinguus fikseeritud
 tema eest jada moonakas mõrsale aastas 275-300
 päeva tegema, kusjuures üle kindlaks määratud
 normi tehtud tööpäevade eest maksu kalle 25-30
 kopikat. Kui moonakas tege aga normist vähem
 päevi, siis mõrs tema palgast maha arvata
 60-75 kop. möpärva eest ja 40-50 kop. talve-
 päeva eest. Moonamehe nähtl nõuti saamisi
 toolekandmist. Ta jada aastas 20-100 tööpäeva
 tegema, mille eest maksu 20-30 kop. päeva
 eest (v.a. "lihmapäevad"). Osale moonameestest
 maksu palga vormidestl rahas kindlaks-
 määratud laenu alusel päevapalka. Selle
 eest jaded nad valja ostma moonu lepingus
 kindlaks määratud hõnna eest. Kui moonakas
 tahab aeg produkti osta rohkem kui moonu
 ole eht nähtud, siis mõrs nda nede muna
 nende hõndadega, millistega tahab. A. Agthe
 nimetas nllanõd moonakand akordtööliskes.¹
 Selline taustamõrs vorm haaval levoma erõti
 sajandi lõpus jõelle junde hõnna veel lähe-
 malt jargimõrs peatõrs.

¹A. Agthe, lk. 154.

Tabelis 3 on ära toodud moonakate palgad
 1860.-70-ndatel aastatel Põltsamaal, Turgabi, Kure-
 maal, Nõdke-Kemloja, Puraku ja Rõuge mõisakot.
 Nagu näeme, olid palgad oma koostiselt väga
 ebahõlpsad. Et need saaks võrrelda, tuleb need
 ühelaadiseks teha. Selleks kahtluse M. Kozov
 poolt rakendatud arvustusvõtted ja hindused.¹
 Kozov arvustas kõigi palga mis rahas mis suurus,
 kuna niihine topeltarvustus kustutaks vastastikkõige
 võimalikud need palga hindamised, mis võiks
 teha palga rahalises ja naturaalses erine-
 vast määras.

Toimides 1 vakkamaalt põllult loetakse võrd-
 nes 3 vaka rukkiga, 1 lihna pidamine 4 vaka
 rukkiga ja 1 lamba pidamine 0,8 vaka rukkiga.
 Produktide väärtusarvustamisel rukkele vastas
 1 vaka rukkele 1,3 vaka võõr, 0,8 vaka ota,
 1 vaka herned, 0,5 vaka kaer, 0,25 vaka
 kartulid. 1 rukkvaka väärtuses hindamises
 võttis Kozov 2,5 rubla. Neude hinnatage võib
 täiesti nõustuda, sest ka need ettevalitud kalen-
 latööandis, mida leidame allkates, on kam-
 latud nende lehedas (mõnikord tavaliselt
 kõrgemaid) hindused. Täpsustame vaid kartuli,
 aiamasi ja lõunamaa hinnat. 1 vakkama

¹ M. Kozov, Общественное хозяйство крестьян..., lk. 417.

Moonaakate palgad XIX sajandi 60-70-ndatel aastatel

Mõis	Aastak	Mühe- paber	Naim- paber	Moon	Raha	Maa	Loonajuhidamine
Kuuremaa RAKA, f. 1388, nim. 1, s.-n. 439, 0.40.	1861	tub astu otsa tööd	2 päeva nädalas müri lõbbi	12 vakk 8 vakk 2 vakk 6 leivikat soola [1 pantlanahk = 3 rbl. 1 leivikas lõmm = 1.50 zanaraha = 1.75]	20. rbl + 6.25 ----- 26.25	2 vakkmaad kerikulise ja odra alla, 1/4 vakkmaad aiamaad ja 6 vakkmaad heinamaad	
Sangaste RAKA, f. 1874, nim. 1, s.-n.	1868			12 vakk 8 vakk 1 vakk 14 vakk 6 leivikat soola	45. rbl.		
Sangaste RAKA, f. 1874, nim. 1, s.-n.	1871			12 vakk 8 vakk 1 vakk 6 vakk 7 leivikat 4 leivikat Põrsi pale saavad moona, kui indine tub päev! müri 30 müri 30 müri 60 talvel 30 talvel 30 talvel 40	30. rbl.		60 leivikat heinama
Puisaku RAKA, f. 1345, nim. 1, s.-n. 82, 0.3.	1868	müri (23.10 - 29.10) d 25 kop. talvel d 20 kop.	müri 20 kop talvel 18 kop	müri 6 otra 3 hennid 1/2 linnend 1/2 moona hind 2.50 müri ja hennid müri 1.50 odra ja linnend müri 1.50 arvestatavatel palgedel müri	1.60 toor müri raha	1/3 vakkmaad kerikulise maad 1/6 vakkmaad aiamaad, hardõ omad kulul, oma müri, müri müri, müri müri, müri müri müri müri müri müri müri müri	1006 1 lehma müri da. 2 lehma müri müri müri müri 4. rbl. lehma müri müri 150 leivikat 5 levi müri müri, 20 leivikat müri - müri müri müri müri 10 müri müri müri müri müri

Rõuge RAKA, f. 11400, nim. 1, a.-w. 3	1870			9 vasker muid 6 vasker otri 1½ vasker hernesid 7½ vasker varstulaid 4½ lüvikat soola 1 paar saepaid	35. rbl + 2. rbl pe- zaha + 2. rbl peit- larala + 1. rbl 2 too kolm rööf- mõn eest 40. rbl.		Nõu 1 lehma pidada 2 lamba eest seal kõrven 3. rbl.
Näike-Kambja RAKA, f. 1370, nim. 2, a.-w. 39, l. 1	1868	40 paarve muid 23. IV - 23. VI d 24 kop 24. VI - 29. IX d 30 kop 29. IX - 23. IV d 20 kop Seal muid 2 vaskamaad muid loomana	9 vasker muid = 27. rbl. 6 vasker otri = 12. 6 vasker varstulid = 3. 1 vasker hernesid = 3. 6 lüvikat soola = 1.20 3 naela saepa = 3. 100 kummi roojä prima = 2.50 100 kummi hehitud prima = 2. ½ nahtka pehthides = 1.50 <u>55.20</u>	30. rbl. + 3. rbl. Kalaraha + 3. rbl pearaha <u>36. rbl</u>	20 nilda x 4 jälge karpse- indad ½ vaskamaad linamaad e. 1 pind linu = 2. rbl ½ vaskamaad karstulidmaad = 3. rbl	Nõu omad toidud nõu pidada	
Põltsamaa RAKA, f. 1348 nim. 1, a.-w. 2520	1873	290 paarve	10 vasker muid 7 vasker otri 1 vasker hernesid 1 vasker linamaad	37. rbl.	½ vaskamaad karstulidmaad ¼ vaskamaad linamaad j. 4 vaskamaad keisvaskamaad	Nõu pidada 1 lehma j. 2 lammat, seal henda j. 100 100 lüvikat põllupõhku	
Kuressaare RAKA, f. 1388 nim. 2, a.-w. 53, l. 6	1877	paarvepõhku 1. IV - 1. X 35 kop. 1. X - 1. IV 25 kop.	1ga 200 paarve seal mõne 36 lüvikat muid j. d 2.40 1 vasker hernesid d 2.40 2 vasker tamoga d 2.40 2 vasker otri d 1.75 <u>97.10</u>		seal muidalt tam eest 2 vaskamaad põhku = 8 rbl. karstulidmaad arjast	Nõu tamka 4 vaskamaad henda	

Moonaakke palyard 1860-70-ndal aas bawl

Tabul 4

Mōis	Aasta	Raha		Moon		Man		Soonayidanne		Korran	
		zbl.	rukkis- vakkas- des	zbl.	rukkis- vakkas- des	zbl.	rukkis- vakkas- des	zbl.	rukkis- vakkas- des	zbl.	rukkis- vakkas- des
Kuuremaa	1861	26.25	10,5	52.25	20,9	21.00	8,4	12.00	4,8	111.50	44,6
Sanejaste	1868	45.00	18,0	58.50	23,4	-	-	-	-	103.50	41,4
Sanejaste	1871	30.00	12,0	58.50	23,4	3.00	1,2	12.00	4,8	103.50	41,4
Piivate	1868	51.10	20,4	23.25	9,3	5.00	2,0	12.00	4,8	91.35	36,5
Rõuge	1870	46.00	18,4	44.00	17,6	-	-	10.00	4,0	100.00	40,0
Nõrke - Kambja	1868	51.90	20,8	46.50	18,6	7.00	2,8	-	-	105.40	42,2
Põltsamaa	1873	48.40	19,4	43.50	17,4	6.00	2,4	14.00	5,6	111.90	44,8
Kuuremaa	1877									100.00	40,0

kartulimaad hindame võrdnes 9 rublaga,
 1 sakamaa aia- ja linamaad aga 12 rublaga
 (vastavalt 3,6 ja 4,8 sakka muust). Nõttes
 aluses, et moonakalt nõutu aastarv arvestusest
 300 tööpäeva ja neisult muud 40 tööpäeva,
 juhindume lähtudes ülaltoodud hinnatut tabelis
 4 vndlaks määrata moonakate aastapalga
 muust rahas ja muust.

Märkus: järgnevad ~~kommentaarid~~ kuuluvad
 tabel 4 juurde.

- 1 Kuremaa moonaka lepingus 1861. pole looma-
 pidamist määratud, kuid talu antud heinamaa
 jaoks võib seda oletada. Illeparast arvestame
 palgale juurde 1 lehma ja 1 lamda pidamisest
 eest 12 rubl.
- 2 Sangaste 1868. aastal pole moonaka palga hulka
 kuulunud ei maa ega ka loomapidamine. En-
 men juurde kinnitab kartulite arvestamine
 moonu loetelus.
- 3 Sangaste 1871. aastal on rahalise palgese
 vähendamise arvel lubatud looma pidada,
 millest kinnitavad moonu poolt antavad
 heinad. Arvestame, et moonakas võib pidada
 1 lehma ja 1 lammas. Nähtavasti on antud
 ka tükk kartulimaad, mis on vähenevud moonu-
 kartuli hulka. Arvestame, et moonakas sai talle
 tavolise $\frac{1}{3}$ sakamaad kartulimaas.

4 Pindatu mooras olis 1868. a. tegemist arvestatõõga. Arvestamine, et mees tule aastas 300 peena (131 moepäeva ja 169 talvepäeva) ning naine 40 päeva, millest 10 päeva lamke (m. „lehmepäevad“). Sellest saavad moorus 6 vaeke rüüst, 3 vaeke otri, 1/2 vaeke hernest ja linnaid, mille väärtuse kanname tabelisse 4 meesra arvestatult hanna eest 2.50 st. vaeke eest. Moorusajal rahalise palgese lüdmiseks arvestamine nille moorusa hõuna aja moorusa hindade järgi. Loomapõdamist saadava rüüstuleku nurisest arvestamine nööd ja edaspidisega make vaeke poolt lamke tehtavate m. „lehmepäevade“ hõuna.

5 Rõnges 1870. a. juudub moorusa palga hulgas maa, millest kannustab ka kartul moorusa hulgas. Rahalise hõuna hulka arvestamine ka 1 paar saapaid (m. 3 rbl.) ja 2 lambe eest antud 3 rbl.

6 Näcke-Kamb ja puhul arvestamine, et naine keps 10 päeva ä 24 kop ja 30 päeva ä 30 kop, mille võrsame mehe rahapalgale, samuti 1/2 portlanaha eest 1.50. Edaspidisega arvestamine moorusa all saad produkt.

7 Arvestamine, et Põltsameal keps moorusas aastas 300 päeva, nege lüdamine kama rahapalgale 3 rbl (10 mehepäeva ä 30 kop).

8 Kõrremaa andmiste järgi palga koostisosade omavahelist mhit voolja arvestada ei õnnestunud.

Nagu näeme tabelitest 3 ja 4, es olnud vae-
 deldud perioodil veel välja kujunenud ühtset
 palgamassimise tüvi moonakatele. Palga erine-
 vate osade, eriti raha ja moone vahelkord on
 olnud eris mõsates väga ebahõlmane. 1860-70-nda-
 te aastate vahetund on moonakate palga suu-
 runes olnud keskmiselt 105 rubla (korkerit ja
 küüt arvestamata), millest rahas on maksitud
 23-56%, moonas 25-57%. Maa kantamisel on
 moodustanud palgat kuni 7% ja loomajäde-
 mine 10-13%.

M. Kozin andmetel oli moonakate palga Livo-
 maa kubermangus 1860-ndate aastate keskpaika
 keskmiselt 106,9 rubla, kodudes 91. ~~f~~ 125. rubla vah-
 hel. Rahas saanud aga moonakad vähem kui
 $\frac{1}{3}$ palgast.¹

Mõsates on kõrvuti alalist töölistega kann-
 tahud ka päeviliste tööjõudu, kuid nende
 palgamise ja palgaolude kohta antud peri-
 oodil on meie andmed väga napid.

¹ M. Kozin, *Obščestvennoje zupadostvo ukraine*, lk 414-
 - 415.

II peatükk

Palgatöö põlvkond 1890 - 1905

1. Palkamismvormid

Järgnevatel peatükkides kaardistatakse palgatööd Naine-Põltsamaa, Nooriku, Sangaste, Kuremaa, Nädke-Kambja ja Keeri mõisates 1890 - 1905.

Mõis kujutas endast muresamajandust, kus peale põllumajandusliku tootmise põhiharude -loomakasvatuse ja põlvkondade võrd olid arenevad ka mitmed kõrvalhand ning oma tootusvõimeid viinasabrik, vöö- ja juretootmine, tellisloovide, jahu- ja vullavõraste näol. Majandusliku struktuuri poolest võivad mõisad omavahel väga erinevad olla. Selles pole veel praegu veel nimetatamata töid, mis valgestatend mõisamajanduse oludele nimetatud peoodil. Et sellest mõisast mingit pilte saada, vaatleme näitena Kuremaa mõisa mõistlikult ja valgestatend 1897/98. majandusaastal, mis on esitatud tabelis 5.¹

Kõige suurema osa mõisa mõistlikult, 31%

¹ ENSV RAKA, f. 1388, nim. 1, s.-n. 528.

Tabel 5

Kuuremaa mõisa mõisnikulend - väljaminekulend 1897./98. a.

Sissemüük	Rbl.	%	Väljamüük	Rbl.	%
Mõisniku mõisnikulend	14637	31	Mõisnikulend	12504	26
Nüha köök	10870	23	Palgad	8114	17
Püha kari	8824	18	Aidamajandus	6638	14
Tuloomad	1960	4	Püha kari	1944	4
Aidamajandus	4550	10	Tuloomad	1585	3
Nõitvere karjandus	2929	6	Elukamine	1595	3
Rent	1715	4	Nõitvere karjandus	976	2
Mets	880	2	Maksud ja kuldhoosmüügid	1062	2
Talulooloo	560	1	Nüha köök	274	2
Aid, kalakasvatuse jms.	634	1	Podufall, aid, kalakasvatuse	866	2
Kokku	47559	100	Peivkoda, viin, tellimused	455	1
			Väljamajandus kulud	952	2
			Saldo	10094	21
			Kokku	47559	100

laerus mõnede vanden rong alla moodustand poliit-
 likult maaarendust seadud niminad. Valjus w
 sõnaldand allikas alla mõnedevaldika täpsemat
 koostot kindlaks teha. Tuhklont vöörste loomusem-
 ludega viinepolitamine oli mõraki vihes olukor-
 rades tulnallikes. Tulus oli ka loomusevõttes, mis
 võrreldes põllundusega andis kõrgi pooli rohkem mõre
 rissetulekutest. Aadamajanduse all ongi mõeldud
 praegust põllundust, kuid selle all on arvesta-
 tud ka veel mõnedevaldika ja väljandusemud olistelt
 asjadelt ja matupalidelt nagu raud, sool, heeringad,
 nahad, karburemid jms. 4% mõnedevaldika on lae-
 mused rendile antud võrdelt, vevõrvalt soo kistelt
 tadsõkelt etvõrvalt, mida mõre karvõrvalt on w
 majandamud.

Telline mõre majandusemud struktuuris nagu
 kuremaa puhul nägõme, w prunigi meguis tüüpi-
 line olla. Näokes Väike-Kumbja, Keeru ja Saarega
 mõrakes pündus mõnedevaldikanee viinepolita-
 mine. Kõrgile mõraki ole aga seadeldud perio-
 odid vihes palgertöö karmamine. Mõraki välja-
 mudevõrvalt vaatlusemud kuremaa meed kõrgi roh-
 kem, kui muu osa kuremaa palgades. Kure-
 mee mõras on aastas 47559 rbl. mõnedevaldika
 kuremaa 8114 rbl. ehk 17% palgades, Saarega
 mõras, kus 1905. aastal oli mõnedevaldika 41527 rbl.,

Mõisapõue koosseis

Tabel 6

	Põltsa- maa 1902	Pangaste 1904	Nõudku 1903	Kuuremaa 1897	Nõude- Kambja 1904
administراتioon	13	8	5	4	3
teenijad	17	16	9	5	4
käsitöölised	14	9	8	6	2
lained ja talitöölised	34	22	24	10	4
põllutöölised a) moonakad	61	25	24	30	8
b) kandimehed	—	—	?	12	
päevölised	?	12	10	17	?
hooajastööölised	?	20	9	3-5	2

Palgafondi jaotumine

Tabel 7

	Kuuremaa ¹ 1897 / 198		Pangaste 1905	
administراتioon	1027	14	1851	8
teenijad	252	3	2481	11
aed			1619	7
sõduritall			1102	5
käsitöölised	1006	14	6968	30
töödall	282	4	526	2
kenjalant	318	5	2744	12
põllutöölised: a) moonakad	2894	41	2781	12
b) kandimehed	304	5	—	
päevölised	127	2	716	3
hooajastööölised	632	9	2470	10
mitsatöölised	245	3		
KOKKU	7087 rbl	100%	23258 rbl	100%

Kuuremaa mõis ilma Nõudvere kenjamõisata.

lähes paljades 23258 rub. ehk 56%.¹ Sellele
 nur erinevus nende kahe mossa puhul on mitkatas
 kõrgemalt palgatöö erinevate vormide kasutamise ja
 nende moodsaks, mille juurde tuleme veele hiljem.²

Mossa paljelõhnel võiks tinglikult jaotada 7 rühma:

- 1) mossa administratsioon
- 2) mossa teenijad
- 3) käntöölised
- 4) karjalained ja kallitöölised
- 5) põllutöölised
- 6) päevolised
- 7) hooajatöölised

Et arja konventsiuude, loeme mõned näidid moodsak
 paljelõhnel arvilise koostamise kohta tabelis 6

Tuleb aga märkida, et iha voo kuni rühma
 arvilise mures ei mõeldud veel tema osakaalu
 moodsas. Paremini näitab nede palga-
 fondi jaotumise nende vahel voo mis tehitud
 tööpäevade arv.

Palgafondi jaotumist palgatöölise rühmade vahel
 Kuremaa ja Sangaste moodsas näitab tabel 7. Kuni
 tuleb aga arvestada, et mõnedel paljelõhnel

¹ ENSV RAKA, f. 1874, nim. 1, s.-n. 2875.

² Paljades alline nur osakaal Sangaste moodsas on
 osaliselt mitkatas 1905. a. väikese vintulevise. Selvi-
 ni, 1904. a. de Sangaste mossa aastane vintulevise
 61718 rub. (ENSV RAKA, f. 1874, nim. 1, s.-n. 2878.)

Tööpäevade jaohumine mõisa põllutöödel

Tabel 8

Mõis	Aeg	Mõonakad			Päevilõned			Kandimehed			Kokku päevi				
		mehed		naised	mehed		naised	mehed		naised	mehed		naised		
		päevi	%	päevi	%	päevi	%	päevi	%	päevi	%	päevi	%		
Kuremaa RAKA, f. 1388, nim. 1, a.-a. 550.	24. IV - 20. X	3837	88	836	43	50	1	350	17	495	11	780	40	4382	1966
	21. X - 23. IV	3777	83	315	51	-	-	35	5	750	17	270	44	4527	620
	1897/98	7614	86	1151	45	50	-	385	14	1245	14	1050	41	8909	2586
Nõõriku RAKA, f. 1349, nim. 2, a.-a. 157	24. IV - 20. X	1346	46	997	75	925	32	255	19	659	22	79	6	2930	1331
	21. X - 23. IV	1203	53	41	24	420	19	18	10	640	28	112	66	2263	171
	1898/99	2549	49	1038	69	1345	26	273	18	1299	25	191	13	5193	1502
Keeru RAKA, f. 1362, nim. 1, a.-a. 60.	1899/1900	1850	41	927	34	900	19	928	34	1800	40	900	32	4550	2755
	1. V - 30. X	4402	71	2897	100	1760	29	-	-	-	-	-	-	6162	2897
	1. XI - 30. V	4138	80	1810	100	1028	20	-	-	-	-	-	-	5166	1810
Saugaste RAKA, f. 1874, nim. 1, a.-a. 2980, 2982.	1899/1900	8540	75	4707	100	2788	25	-	-	-	-	-	-	11328	4707
	1904/05	9115	75	4504	100	3076	25	-	-	-	-	-	-	12191	4504

1 Nõõriku mõisast on toodud andmed ainult praeguse kohta.

Katkoorvald nagu moonakad ja kandsimehed moodustavad rahapalga korral olulise osa palgast moon ning maa. Kuremaa mooras said moonakad tabelis 7 märgitud 2894 rbl. lisas veel moora 827 rbl. väärtuses, metsatöölised lisas 245 rbl. rahas 120. rbl. ust moora. Kandsimehed said rahana aga väiksema osa palgast - 304 rbl, kuna maa moodustas nende palgast 514 rbl.

Tõrjumine mind isikute palgatooluse liivode juurde.

Kõige suurema osa moora töölistest moodustavad põllutöölised. Nimetus „põllutöeline“ on ise teatud määrat liigile, kuna põllutöölises nimetatakse heid ka muud tööd peale põllutöö. Töölepingutena on need nimetatud „töölises ajamüüra töö peale“. Saadud andud mooraks kasutati põllutöölisena põhiliselt moonakaid, kandsimehi ja päevilisi. Nende rekendamise vahetord on loomulik kapitalistliku ja kuremaa osa moora majandamises. Näetajaks, mis võimaldab selle ole olustada, on vastavah tööliste katkoorvald poolt antud mooras tehtud tööpäevade arv (vt. tabel 8).

Palgatoõjon kuremaa järele valib kapitalistlike majandamisviiside Nana-Polt, amaa ja Kuremaa mooras, kus saadudud juuoodid pole enam kuremaad kandsimehi. Mõlemas mooras ole põllutöölised töö-

jõus moonakad ning nende naad. Taugaste
 on liias moonakate vajaduse korral kantahud
 ka meespaevlon. Rohkem kui kists moosaks on pe-
 viloh toojordun kantahud Nana Poltsamaa moos-
 sas, kuid talpuss ei vordmalde allvate huvilissus
 meil ande moonakate ja paevoloh tapreemat
 protuntuaalut vahekorde. Lospaevlon on paevi-
 lund tudund nal kunn 40% moosa toodest, kus-
 juures ni mees- kui ka naispaevlon on toota-
 mid aasta lobi. Paevoloh allvot lendauletuslisse
 kantahust on vordmaldeandud vastas dandekonue
 kontongut Poltsamae iimbrius.

Kuremaa, Nõdvu ja Keer moosaks oli tegemist
 majandamisa negandkemise, kus ailekaalus olid
 kapitalistlikud majandamisvormid teo nookem
 vli. Ka nin on paevlon toojorus olund moosa-
 kad, kus olid tool korrapaevlonit aasta lobi. Nii-
 meit vob olde ka kandimeest kohta, mille ox-
 tahmus nimetahud moosaks oli vobid nurem kui
 paevolohel. Kandiimeest on rohkem kantahud
 Keer moosas, kus naokas 1898./99.a. oli 8 moosa-
 kat ja 12 kandimeest, 1904./05.a. 7 moosakat
 ja 10 kandimeest.¹

Kapitalistlike põllumajandus, mis on allutahud
 turubingsumise, piival hooa vobd allvot tooloh
 hulka, mis on vajalok tahud aevlaajal tes-

¹ ENSV RAKA, f. 1362, nnn. 1, s. - i. 63.

tatarakes loodes. See võib paratamatult parandada
 tööjõu kaitsemise laendamine, kus pärast tea-
 tud tööde lõppemist tööjõu ülejääk vabaneb
 "õõgunges" otsida tööd ja elabot kust tahes.
 Nü kaitsemise ebasõbralikult tööjõu kaitsemist
 tõngitud kaitsemise meetrite nõu vahem maa-
 talurahva õlgadele, kus on minimeeritud oma töö-
 jõudu minimeer. Parandades on olulised jaanvalt
 poppid ja vabadusid. Kuidas parandada on kaitstud
 ka aenda lebi, langub suurem osa nende tehnik
 parandada maa- ja metsandusele.

Tõrkalet ulma, et suurem osa põllutöödest on teh-
 tud meeste poolt. Kuidas muud, kus nende tööjõudu
 kaitsebi kõige rohkem, ei ole nende osa kaitsebi üle-
 kaitsebi 40% maa- ja metsandusele. Kuidas vähe on kaitse-
 lebi alaealiste tööd. Nõudlus maa- ja metsandusele, et Nene-
 maa Euroopa-osa moodustas A. Aufimov andme-
 tel XX sajandi algul töökasvavand meeste osa
 põllumajanduslike palgatöölise koguarvust vahem
 kus pool, vahem ja alaealine aga üle pool.¹
 Linn tuleb küll arvestada, et väimane arv is vaska-
 val nende osakaalule tööpöörases ning et suure
 osal meestel käes reindtöödel.

Tabelist 9 ja 10 näeme, et vaadeldud perioodil

¹ A. M. Aufimov, Kõrgmõõde nõueme maa- ja metsanduse
 õppematerjalid, M. 1969, lk. 52.

Võopäevade arv põllutöödel

Tabel 9

aasta	moonakad	moonakate nend	mees- päevad	nais- päevad
<u>Nõrriku</u>				
1889 / 90	6346	580	69	-
1898 / 99	2549	1038	1345	273
1903 / 04	4924	1700	1058	129
1904 / 05	3337	1373	1155	152
<u>Tangaste</u>				
1892 / 93	10059	3875		
1899 / 1900	8540	4707	2788	
1904 / 05	9115	4504 + 264 kopro- päeva	3076	
<u>Keeru</u>				
1899 / 1900	1849	927	901	928
1901 / 02	2379	787	?	?
1902 / 03	1673	648	?	?
1903 / 04	1617	405	?	?

Tabel 10

Moonakate arv mürkumire 1891-1904

	1891.	1904	%
Põltsamaa	74	61	81
Nõrriku	31	22	71
Tangaste	40	35	87
Kokku	145	118	80

on mõisates mõningal määral vähenenud mõone-
 kate arv ning osakaal. Samal ajal on aga rohkem
 hakatud kasutama päevilisi. Üha rohkem on
 mõisatööl hakatud kasutama ka mõonekate pere-
 konna liikumete, eriti mõonekate tööjõudu, millelt
 töölepingute võtmine sajandeid varem rohkem
 tööpäevi kui varem. Kuid mõisates kasutati mõisatööl
 1893. aastal, et mõonekate naine kees ainult 80 päeva
 ja talvel 20 päeva, mis 1903. aastal võeti juba ainult
 100 päeva ja talvel 30 päeva.¹

Nagu nägime, oli vaadeldud mõisates sajandeid
 vahetunud vahitavad need siis alleskatses kapita-
 listidele majandamisviisid - põhiliselt osa
 mõisa töödest tehti vahel kokuleppel palgatud
 tööliste mõisa loomade ja inventaari jaoks. Üle-
 mineku perioodile on loomulikult nähtavana enne-
 mineki kohati veel kandiineste tööjõu kasuta-
 mist, kes aga ei etendanud olulist osa. Kõige
 tüüpilisemas mõisatöös loomade ja inventaari hooldus-
 kes, kes oma palkamise tingimustega oli võtnud
 mõisa tööle ja mille pere kandis mõisatöö-
 jõuga ajal aastajal. Pärisatöö osakaal näitas
 suurenenud tendentsi, kuid jäi veel teoreetilise-
 liseks.

¹ ENSU RAKA, f. 1362, nr. 1, s. 12.

2. Palgaolud põllunduses

Lõrdume münd põllutöölise palgaolude vaatluse juurde. Kõige rohkem ja üksikasjalikemaid andmeid on meil moonakate palgade kohta.

Tavalist palga arvestamise viisi (kõhul tööpäevade arvu eest saad kindla osa rahas, moonas ning maa ja loomapidamisvõimaluse) on karmistatud Nana-Põltsamaal ja Nõdke-Kambjas. Nõdriku ja Keeris on allselt pöördearvestusest 1895. a. üle mindud akordarvestusele, kus iga kühul tööpäeva eest maksti kindlat päevapalka. Thuremaa mõisas on 1897./98. a. karmistatud korraga mitemat arvestusviisi, kusjuures akordmõeldud viimertakse aastapäeviliseks. Sellise arvestuse puhul sarnanevad aastamõeldud tööpäevist päeviliselega, kellele tööjõudu mõõda karmistab saad arduult vajaduse korral. Ka oli alline rehelise palgaarvestus mõõdukale karmistusele nov. 1895-97 a. rahereformiga, kus rubla devalveriski $\frac{1}{3}$ võrra, palgade nominaalmurus aga jäi peaaegu muutumatus.

Moonakas. pidi aasta tegema 290-300 päeva, mille eest maksti kindlaksmääratud murrusega palga, kusjuures iga üle normaalkühul päeva eest maksti keskmiselt 30 kop. Akordarvestuse puhul

on määratud kes kõrgi aastas lühitud päevade eest 30 kop. või on siis vahet lühitud suve- ja talvepäävade vahel. Iht juhul on talvepäevad odavamad, tavalt 25 kop. päeva eest. Tajaandi vahetusel on mõnedes mõisates tööpäeva hind tõusnud, vastalt 35 kop. suvepäev ja 30 kop. talvepäev.

Yga normist vahemiklühitud tööpäeva eest on moonake palgest mehe arvatud kuu kaheksandane päevapalk. Näites Tõltsamae mõisas arvati igi vahemiklühitud mehe suvepäeva eest mehe 75 kop., talvepäeva eest 50 kop., igi naise päeva eest 50 kop. Keeri mõisas arvati mehe suvepäeva tegemata jätmine eest mehe 50 kop., talvepäeva eest 40 kop., naise suvepäeva eest 40 kop. ja talvepäeva eest 30 kop. Siin ei ole enam tegemist tegemata jätitud päeva eest palge mõttemaksimõnaga, vaid trahviga.

Moonaake naitelt nõutavah tööpäevade osas pole erinevates mõisates ühtne norme, naagu näeme ka tabelist 11. Ühtne on aga kõrgis töölepingutes olund nõue, et moonake naine peab igal ajal kui mõis nõuab, tööle tulema ning ei saa ilma mõisa loata mujal teenistust otuda ka siis, kui mõisas parajasti tema tööjõudu ei vajata. Tame nõue kehtes ka moonake pere tuubi liikmete kohta. Moonaake-

Moonaakate paigad 1890 - 1905

Tabel 11

Mõis	Aasta	Uute- pääs	Naine- pääs	Moos	Raha	Maen	Loomajadamine
Naine - Üht- semine RAKA, f. 1348	1890/91	290 iga rõhken tehtud pääs müü 50 kop talvel 30 kop	12 päeva tambel, 28 päeva a 30 kop. 1/2 a üle norms tehtud pääs a 30 kop	10 saaka rüüst 8 saaka otro 1 saake hennid	46 rbl.	1/3 vakkamaad karbuhil- ja 1/4 vakkamaad linamaad	1006 pidada 1 lihna, kille jooks seal 4 vakkamaad linna- maad ja 100 lüvi- kat jooks
	1891- 1905	sama	sama, 1/2 a üle norms tehtud müü 30 kop talvel 25 kop	12 saaka rüüst 8 saaka otro 1 saake hennid	50 rbl.	1/2 vakkamaad karbuhilmaad	sama
Naine - Kambji- RAKA, f. 1348	1890- 1899		haine kül 50 päeva a 30 kop	10 saaka rüüst 9 saaka otro 4 1/2 saaka hennid 6 lüviat roola	50 rbl.	1/2 vakkamaad karbuhilmaad ja vööds kapsamaad	1006 1 lihna pidada, teals rllh jooks jooks
Nõnniku RAKA, f. 1349 nim. 2, 10-1067	1890- 1894	300	40 päeva a 25 kop.	12 saaka rüüst 5 1/2 saaka otro 2 1/2 saaka tangin 2 saaka lüviamaad 5 päev jooks	35 rbl + parake (ea. 5 rbl)	1/3 vakkamaad karbuhilmaad	1006 1 lihna 2 lüviat pidada, kille jooks seal 4 vakkamaad ja 100 lüviat jooks
nim. 1, 10-1067 60-118	1895- 1905	300 pääs a 30 kop	müü 40 päev- a a 30 kop, talvel 20 päev a 25 kop, lühispäev... küünd a 2 rbl müü lihni	saab mõistalt raha ent müüa: 12 saaka rüüst a 2 rbl. 12 saaka otro a 2 rbl. 1 saake lüviamaad a 2 rbl.	+ 3 rbl. linamaa ja 1 paar hennid (3 rbl.), küü jooks jooks jooks jooks edasi jooks	1/2 vakkamaad karbuhilmaad	sama

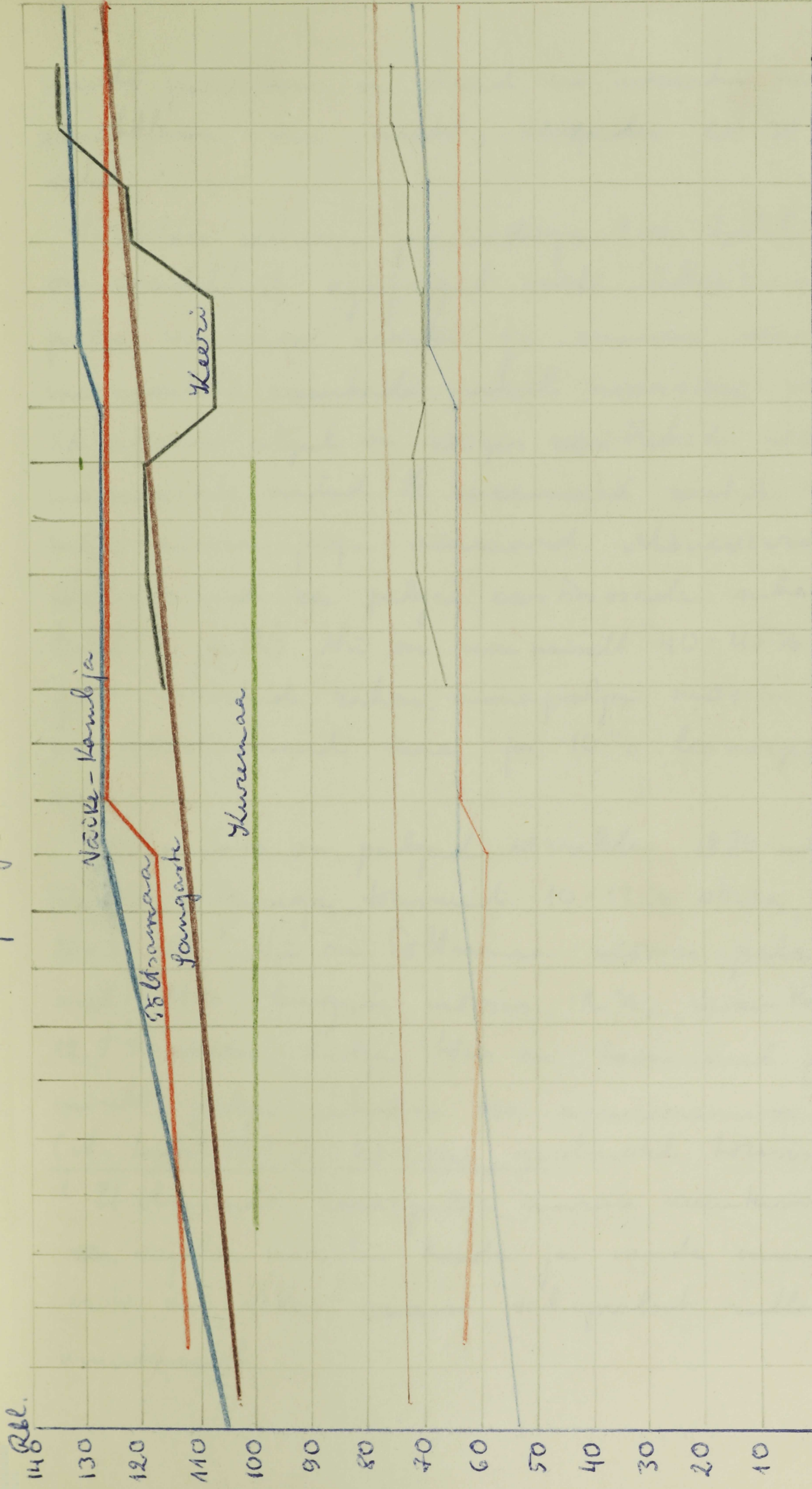
Kuuremaa RAKA, f. 1388, nim. 1, n. 550	1897 -1898		muksipäev 30 kop, talvepäev 25 kop		12 vaskke 8 vaskke 2 vaskke 6 lüüskat 6 lüüskat 500 koppi muone ostab raha eest: 48 punda rüüst d 75 kop 36 punda otis d 70 kop 61.25	50 rbl.	1/2 vaskamaad karhilo j 1/4 vaskamaad maad	1006 pütkade 1 helma, seda 11113 3 vaka- maad heina maad j 120 lüüskat põhku
Tangjasta RAKA, f. 1874, nim. 1, n. 3009	1904/05	290 päeva, d 33 kop.	40 päeva d 24 kop. hüpsipäev d 15 kop.		10 vaskke 9 vaskke 1 vaskke 3 lüüskat 6 lüüskat 15 vaskke muone ostab raha eest: 12 vaskke rüüst d 2 rbl 10 vaskke otis d 2 rbl 1 vaskke heina d 2 rbl. 46 rbl	45 rbl.	1/3 vaskamaad karhilo j 160 untkamaad kapsamaad	1006 pütkade 1 helma, 1 lammut, 1 riige, hein, seda 30 lüüskat hein, 120 lüüskat põhku j 60 lüüskat d 1/2 mülh eest nende hea karhilo 30 pütkat
Keeru RAKA, f. 1362, nim. 1, n. 5, 12.	1893- 1894	297	30 päeva karhilo j 50 päeva d 30 kop, talvel 20 päeva d 20 kop.		muone ostab raha eest: 12 vaskke rüüst d 2 rbl 10 vaskke otis d 2 rbl 1 vaskke heina d 2 rbl. 46 rbl		sama	sama
	1895- 1897	297 päeva d 30 kop	sama		muone ostab raha eest: 13 vaskke rüüst d 2 rbl. 10 vaskke otis d 2 rbl 1 vaskke heina d 2 rbl. 48 rbl		1/2 vaskamaad karhilo maad 160 untkamaad kapsamaad	1006 pütkade 1 helma, seda seda sama pütkat kus varem
	1898- 1900	131 päeva d 30 kop 166 päeva d 25 kop	30 päeva karhilo 70 päeva d 30 kop talvel 30 päeva d 25 kop.		muone ostab raha eest: 13 vaskke rüüst d 2 rbl. 10 vaskke otis d 2 rbl 1 vaskke heina d 2 rbl. 48 rbl		sama	1006 pütkade 1 helma j riige, seda 40 lüüskat hein 120 lüüskat põhku 60 lüüskat d 1/2
	1901- 1902	297 päeva d 30 kop	muone karhilo j 80 päeva d 30 kop, talvel 30 päeva d 30 kop		sama		sama	1006 pütkade 1 helma j riige, seda 40 lüüskat hein 120 lüüskat põhku 60 lüüskat d 1/2
	1903- 1904	131 päeva d 35 kop 166 päeva d 30 kop	10 päeva karhilo muone 90 päeva d 30 kop seda j 30 päeva d 30 kop.		sama		sama	1006 pütkade 1 helma, 1 lammut, 1 riige, seda 40 lüüskat hein j 120 lüüskat põhku

Moonaakate palgad 1890-1905

Mõis	Aasta	Raha		Moon		Maa		Loomajadamine		Korvud					
		rubl.	marki- võrds	%	rubl.	marki- võrds	%	rubl.	marki- võrds	rubl.	marki- võrds				
Õhtsmaa	1890/91	58.20	23,3	49	43.50	17,4	37	6.00	2,4	5	10.00	4,0	9	117.70	47,1
— " —	1891-1905	62.20	24,8	49	48.50	19,4	39	4.50	1,8	4	10.00	4,0	8	125.20	50,0
Näike-Kambja	1890-1898	62.00	24,8	49	48.00	19,2	38	6.50	2,6	5	10.00	4,0	8	126.50	50,6
— " —	1899-1905	62.00	24,8	47	54.00	21,6	40	6.50	2,6	5	10.00	4,0	8	132.50	53,0
Nõunika	1890-1894	51.50	20,6	43	51.25	20,5	43	3.00	1,2	2	14.00	5,6	12	119.75	47,9
— " —	1895-1905	53.00	21,2	40	62.50	24,9	47	4.50	1,8	3	14.00	5,6	10	134.00	53,5
Khvema	1897/98	62.00	24,8	48	68.50	27,4	52	—	—	—	—	—	—	130.50	52,2
Yangaske	1904/05	47.35	19,0	38	61.25	24,6	48	7.50	3,0	6	10.00	4,0	8	126.10	50,6
Ykeri	1893/94	48.90	19,5	42	48.00	19,2	42	5.00	2,0	4	14.00	5,6	12	115.90	47,3
— " —	1895/97	47.00	18,9	40	52.50	21,0	44	5.00	2,0	4	14.00	5,6	12	118.50	47,5
— " —	1898/1900	36.55	14,6	34	55.00	22,0	50	6.50	2,6	6	10.00	4,0	10	107.25	43,2
— " —	1901/02	48.00	19,2	40	55.00	22,0	45	6.50	2,6	5	12.00	4,8	10	121.50	48,6
— " —	1903/04	58.75	23,4	44	55.00	22,0	41	6.50	2,6	5	14.00	5,6	10	134.25	53,6

vuosittainen pörssi 1870-1905

Tabel 13

1870 1872 1874 1876 1878 1880 1882 1884 1886 1888 1890 1891 1892 1893 1894 1895 1896 1897 1898 1899 1900 1901 1902 1903 1904 1905

rahapalk
maan ja loomapidamine

naiste pööramine on olnud eri mõisates märksa ebaharilikum kui meestel, kes saavad 20-30 kop. rahel.

Nõrreldes eluava puuodiga (vt. tabel 3 ja 11) on vaadeldud ajajärgul vüdi ühtluskunud palga moonarosa koostis ja murus, samuti moonaratale kantada antud maeritüki murus. XX sajandi algul on kõõpis kanteldud mõisate moonaratale antud $\frac{1}{2}$ vakamaad kerkuli - ja mõne puura jagu aiamaad. Mõnesõra on ühtluskunud ka palga koostisosade mhe (vt. tabel 4. ja 12). Nü on keskmiselt 40-45% palgast maeritud rahas, samapalju moonas, 5% on moodustanud mae ja 10% loomajäde - mhe.

1905. aastaks on palgad nõrreldes 1870-ndate aastate algunega tõusnud 10-13% nõre, s.o. 10-30 rub. ¹ Nü on Võltsamae mõisas palga tõus - nud 11%, Sangaste mõisas 12%, Väike-Kambjas 12,5% nõra. Palga tõus on toonunud pea - miselt palga rahalise osa suurenemise arvel (vt. tabel 13) M. Kozõvi andmetel tõusis Lõvi - ¹ Et otsustada reaalsalga muruse muutumise üle, on vajalik uurida hindu ja nende muutumist, eriti kü nõtta arvesse vahetubut rubla kursu muutumist.

maal moonakate palga 1860-ndate aastate kesk-
paigast 1906. aastaks rikkis arvestatuna

18,9% võrra, rahas arvestatuna aga 78,2%

võrra (n.o. 106 rublaalt 190 rublani).¹ Usaldus-

väärtus peab Kozon palga arvestust rikkis,

kuigi tema arvestus põhinevad antud

perioodi kaasaegsetele ametlikele allikatele.

Tamara märgib Kozon, et tegelikud mõõdikud

ja moonaka vahel sõlmitud töölepingud, mida

arhiivides on vähe säilinud, ei võimalda nü

muist palgade tõusu, mis oli võimalik kind-

laks määrata ametlike andmete põhjal.²

Palga nur tõus ametlike andmete järgi pole meil

arvata tingitud mitte ainult sellest, et mõõdikud

on tegelikult kõrgemalt hinnatud moonakate

palgana antud mead, loomajudamist ja korteri.

See need nede tegid, mis järjekindlalt. Muutu-

matuse nurunus pole siin nähtavasti olnud

moonaka töö hulk. Moonaka palga arvestati

kuu perekonna palga ning se tõusis, kuna mõ-

sa tööle rakendati üha rohkem ka moonaka

per tein lühenud - naised ning vanemate ju-

res elavad täiskasvanud poegi - tütreid.

See tabel 12 järgi oli XX sajandi algul palgade

¹ Kozon, Обычае западных монастырей..., lk. 416.

² Sealsamas, lk. 420.

suurus 115-134 rbl., mis oli see maaüks moonaka ning tema naise kohta kindlatel tingimustel. Tavaliselt on moonakapere aastapalk olnud rbl-est suurem, sest moonakas on vana lüha riietunud 290-300 ja naine üle 40 aasta aastas. Näiteks Langaste mõisas, kus 1904/05. oli 24 moonakapere, oli ühe perekonna palk (arvult raha ja moonasa) keskmiselt 186 rbl., ulatudes 91 rublat kuni 243 rublani. Nii keegi 243 rbl. teeninud moonakapere 501 mehepäeva (166 rbl.), 51 nainepäeva (15 rbl.) ja kogu perega viljakorvustamisel tükistööd 65 rbl. eest. Teine, 209 rbl. teeninud moonakapere keegi 243 mehepäeva (80 rbl.) ja 264 nainepäeva (65 rbl.) ning tükistööd 65 rbl. eest. 91 rbl. teeninud moonakapere keegi 213 mehepäeva (70 rbl.), 13 nainepäeva (4 rbl.) ning tükistööd 17 rbl. eest. Langastes oli mõisa pool viis moonakapereid saagis mitu laoskasvanud meest.¹

Nõrniku mõisas oli 1903./04. a. 16 moonakat ning perekonna keskmise aastapalk oli ca 131 rbl., ulatudes 116 rublast 167 rublani. Siin oli mõisa pool perekonnast ühe laoskasvanud mees.²

Näitleme müüd moonakapere olukorda. Näitleme nästkes Gleeri mõisa moonaka Jaan Karto perekonna 1894/95. aastal.³

¹ ENSU RAKA, f. 1874, nim. 1, s.-ü. 3009.

² ENSU RAKA, f. 1349, nim. 2, s.-ü. 158.

³ ENSU RAKA, f. 1362, nim. 1, s.-ü. 59, l. 26.

Perikond oli 9-liikmeline - naine naine, tema isa ja ema, 2 venda (17- ja 8-aastased) ja 3 õde (13-, 10- ja 4-aastased). Jaan Hert pidis aastal kogema 134 päeva mool ja 166 päeva talvel ning naine mool 80 päeva a 30 kop. ja talvel 20 päeva a 20 kop. rejuures loomatoodu eest 30 päeva mool tants. Selle eest sai moonakapere palgast korberi, külti, $\frac{1}{2}$ vakkamaad kartulimaad ja veidi avamaad, lihmapidamise õiguse, 10 vakkat rukist, 9 vakkat otri, 1 vaka herned, 3 leivakat heeringaid ja 6 leivakat soola, 15 naela putrooli ja 45 rbl. raha. Teinud pere liikmed olid naegu päevilised, said tihked päevade eest rahapalka, mille eest võisid moolalt tooteid osta. Antud aastal tegi Jaan Hert $297\frac{2}{3}$ päeva - nuga jäi tal võtnud 300 päevast $2\frac{1}{3}$ päeva püüdes, mille eest arvustati palgast 1 rbl. 16 kop. maha. Naine tegi $97\frac{1}{6}$ moolpäeva ja $5\frac{1}{3}$ talvepäeva, mille eest sai 21 rbl. 29 kop. Jaan Hertis isa tegi $86\frac{5}{6}$ moolpäeva a 30 kop. ja $24\frac{1}{2}$ talvepäeva a 20 kop. ning teenis 30 rbl. 95 kop. 17-aastane vend tegi $117\frac{1}{6}$ moolpäeva ja 142 talvepäeva ja sai 63 rbl. 55 kop. Peale nile kauples mõis moonaka 10 aastase se mõisa karjades „paljast maast kevadel palja maani niigul“, mille eest ne sai 6 vakkat rukist, 6 vakkat otu, 6 vakkat kartuleid, 20 naela liha ja 10 naela

rasva, 1 paari parkleid ja 50 kop. kassirahaks
- s.o. kokku ca 30 rubla.

Hoovi kandi perekond ml aastal 160.06 rubla
rahas ning moona ca 75 rbl. eest. Et paleja
moonast ei jätkunud, siis osteti mõrsalt veel
lõuatsi produkt, peamiselt rukast ja otra, mis
et milerahas saadi kätte 116 rbl.

Kui nüüd oletada, et saadud moona ja
oma väikes majapidamise arvul muditi
enam-vähem katta perekonna toiduvaja-
dus, siis jäi alles küllaltki suur summa
- ca 100 rbl. (arvestamine maha pearahaj- ja
võllamaand) rüsti ja vajalike tarbete
ostmises. M. Kozini arvestuste järgi jäi Livi-
maal 1880-ndatel aastatel 4-5 liikmelisel moona-
kaperil nli jaoks vadd 23-29 rubla.¹

Need andmed ei klapid iga kord kokku üld-
levitud arvamisega moonakate väga võltsast
elust ning need arvates nõuab moonakate
majandusliku olukorra valjandestamine edasist
pohjalikumat uurimist.

Kandimeste olukorra kohta on need andmed
olemas Keer mõrsast.² 1904./05. aastal ol mõrsal
10 kandi kohta, milledest praegu kõik pöörd
aasta jooksul mõrsale tegema töid 97 rbl. 50 kop.

¹ Kozin, Obščestvennoe zapredomstvo meand..., lk. 422.

² ENSV RAKA, f. 1362, nim. 1, s.-a. 63.

est - teema 10 vakamaad heina, lovkama 6 vakamaad rüüst ja 10 vakamaad lõvilja ä 1 rbl. 50 kop. vakamaa est, võhma $1\frac{1}{2}$ vakamaad kartulid ä 10 rbl. vakamaa est, lovkama 150 korvat rüüst ä 7 kop. kooru, lovkama 15 nilda püüd ä 60 kop nild ümgi teema val 8 hobur-päeva ä 1 rbl. ja 30 jalapäeva ä 50 kop.

Kandimeeste dokumendi põhjalikult koostanud parimise nende palve, mille vast 1904.-05. aasta päeva saadud keegi mõne omaniku Hans Wähnerole. ¹ Tõlles palend 9 kandidaati vähen-dada kandidaatide nõutavate koormuse:

- 1) rüüstikuid 150 kooru pealt 100 kooru peale
- 2) püüdikut 15 nilda asemel 10 nilda peale
- 3) jalapi päeva 35 päeva pealt 20 päeva peale
- 4) lõu-võlge kokkupanekut 10 vakamaa pealt 8 vakamaa peale
- 5) mõne heina teemast 10 vakamaa pealt 8 vakamaa peale
- 6) rüüst lovkut 6 vakamaa pealt 4 vakamaa peale
- 7) kartuli võtmist $1\frac{1}{2}$ vakamaa pealt 1 vakamaa peale.

Kandimehed kirjutasid: „Eelnevat palvet palume tähta kui teil vähegi võimalik on, sest et meie ühine elu väga võlts on, seda näe-
1 ENSU RAKA, f. 1362, nim. 1, s. - ä. 12, l. 86.

te inegi. Oma maa peal ei saa meid mitte
omale lebaagi, vaid peame enama jao juur-
de ostma - nõnda et meie kõige oma rance
töö juures mitte igapäevast lebaagi ei saa,
sest mõisa kuni ka oma tarvilikest töö-
dest ei jää nõnda palju aega üle, et saaks
väljastpooltki tarvilist jagu juurde keevide."

Kuuremaa mõisas on 1897./98. a. pidanud kandi-
mehed maa eest tegema aastas 156 päeva tantsu
ning ülejäänud päevade eest makssti neile nagu
päevolüstile - mood 30 kop. päeva eest j- talvel
25 kop.¹

Täवलorkne on mõisates töötanud nü mõisamaal
anunud possid kuni ka mujal elanud vabadikud.
Näikesel poornikohtade olemasolu mõisa aaremeadil
kindlustas mõisa vajaduse korral kindle tööjõuga.
Näikesel oli Keuru mõisal 1901./02. a. 5 poornikohta, kus
elavad peamiselt naunid, kes pidid iga päev mõisa
tööle tulema, kuni nõuti, mujale aga olime mõisa
loata tööle minna ei võinud. Selle eest andis
mõis neile pru korbri, $\frac{1}{6}$ vakkamaad karulimaad j-
veidi kappamaad; hagnu pidid nad on vedama.
Kõige üle eest tuli mõisale kha tantsu 20 päeva;
iga rohkema tehtud päeva eest makssti 30 kop. Teeni-
tud palgast võtnud nad 30-60% rahes. Nü tegevd

¹ ENSV RAKA, f. 1388, num. 1, s. -ü. 550.

5 peepkooha 7 naist aasta jookul moosala
570 paar, mille eest sai igapäev 24-37 rbl.¹

Thuremese moosas töötas 1897./98. a. nival peale
moosakate ja aastapäevoliste veel 10 valadiku-
naist, kes kypd igapäev 4-65 päev ä 30 kop,
kuides 1-20 rbl.²

Mõnikord on mitmete tööde jaoks palgatud
päevolisi ka töö-ettevõtja³ kaudu. Näiteks sol-
mus Nõrniku moos 1890. a. lepingu töö-ettevõtja
Rein Lepaga, kes kohustus Nõrniku moosas ja Nõma-
vere ning Aune karjamõõsas kogu väljal oleva
moos- ja talivolja maninaga ära persma. Selleks
pidi ta ise palkama 15 naist, kes saavad päevas
50 kop. ja 10 meest, kes saavad 65 kop. päevas.
Rein Lepp sai ise päeva eest 1 rbl. ning pidis
vastutama, et tema palgatud töölised oleksid
moosamistlike nihtes alandlikud ja aupek-
likud, muudu noos need korra rikkumise eest
trahvida kuni 1 rublaga. Teenused palga kohus-
tus moos välja manima ära nädala lõpus. Volja-
jooksu jaoks andis moos omalt poolt juurde manimis-
ti, travedajad ja maninast rümlasijad. Töö pid
kestma 1. augustist 1. oktoobrini⁴

¹ ENSV RAKA, f. 1362, nim. 1, s.-ä. 60, l. 132.

² ENSV RAKA, f. 1388, nim. 1, s.-ä. 550.

³ töö-ettevõtja (v. k. ногрпозрук) - nimetatavate eest
kulus ka veel podratnikus, hankofas, hank-ettevõtjaks.

⁴ ENSV RAKA, f. 1349, nim. 2, s.-ä. 167, l. 45.

Päevilistena võib saadida ka mitmemugused hooajatöölised. Kuna alääremaalid või lähedalasvaid alviki ja linnades elavad ning ilma kindla töö- kohata inimesed või mis rändtöölised mees kuskil osadest pakkuvad oma loojõudu ümbuskonna mõnikohale või peremeestele mitmemugustel hooajatöödel, püüdes sellega kenda elatist endale ja perle ka talveks. Nii töötati kraavkaevajakna, turbalõikajakna, saublakoogupalene, haoraiujakna, metsatööliskene. Suve jookmis võis kenda küllalt suure numme nlikes, et ülejäänud osa aastast kuni uue tööperioodini küllalgi ära elada.

Näiteks kenis Keeri mõisas kraavkaevaja 1899. a. juunist septembrini 85 rbl., 1900. a. maist septembrini 109 rbl., 1901. a. aprillist oktoobrini 143 rbl.; haoraiuja kenis 1903. a. mail 78 rbl. ja 1904. a. mail 90 rbl.¹

Võrri mõisas kenisid 1903/04. aastal 3 turbalõikajat vastavalt 118, 183 ja 190 rbl. - nlist suurema osa turbalõikamisega (65-150 rbl.), osa aga kraavkaevamisega, haoraiumisega, lohttööperioodide või vänavabrikus töötamisega. 1904/05. aastal kenisid samad mehed vastavalt 128, 113 ja 199 rbl.²

¹ ENSV RAKA, f. 1362, nim. 1, s.-ü. 60.

² ENSV RAKA, f. 1349, nim. 2, s.-ü. 158.

Kohale on nliisik loode puhul kaubitatud jalk
 too-ettvõtjatega sõlmitud lepinguid. Turgaste
 moosas töötand 1890-ndail aastail aprillist septemb-
 rani 2 too-ettvõtjat - saardast oma töölistega.
 Näoteks 1892 a. muil oli nia turbalooaja Reedik
 Paavel 13 töölistega ning kraavkaevaja Mihkel
 Paas 8 inimesega. Peale turbalooajate ja kraavo-
 kaevamiste kepsid nad ka kivi lood, nagu kopliite
 ja nildede parandamine, lubjapõletamine, junde
 tõhustumine jms.¹

Laialdamlt kaubitati too-ettvõtjaid turbalooa-
 misel ja saambekorjajamisel Põltsamae moosas.
 Nii palkas moos aastaks 2-3 too-ettvõtjat,
 kes töötand nia muil mitmes moosa turba-
 rabas koos endi palgatud töölistega. Moos maas
 nide loogitud turba hulga pealt, nemad oma-
 korda maksid töölistele. Talvil töötand too-
 ettvõtjad laualiselt moosa metsatöödel.

Näoteks sõlmis Nane-Põltsamae moos lepingu too-
 ettvõtja Jüri Reeno vga, kes sõlmis 1902. a. mu-
 vil lookama 2 miljonit tükk turvast hinnaga
 50 kop. iga tuhanda eest kuni 1 miljonini, nle
 nll aqa 55 kop. iga tuhanda eest. Selle eest sai
 ta val turbaraba majast 1 ton kortkivi, 1/2 vaka-
 mead kartulimead, 8 vakamead heinamaad,

¹ ENSU RAKA, f. 1874, nim. 1, s.-ü. 2970.

25 punda õlgu ja õiguse pidada 2 lihina.¹

Koosajatööliskes on olnud ka astatöölinad, kellel sageli on kantatud noorukeid või lapsi. Nad teenivad mees jookend keskmiselt 25-40 rbl. raha ning ^(moona või) said mõisa laenast toodu. Nii teenis Nädke-kenne ja mõisa astatidruk 1890.-1902. a. nurga 30 rbl. raha, 3 sakka rukast, $\frac{1}{2}$ sakka otri, 1 sakka herned, 3 sakka kartuleid, 100 kopsu sooja piima, 40 naela herringaid ja 40 naela soola.² Põltsamaa mõisas teenis astatidruk 1891. a. maist novembrini 30 rbl. raha, 3 sakka rukast, 1 sakka langu, $\frac{1}{2}$ sakka herned ja 3 sakka kartuleid.³

Andes üldhinnangu põllutöölise töö tarmutamisele, märgime, et palga tingimustes koostisosaks peamiste põllutöölise kategooriate nagu moonakad ja kandimised, osalt aga ingo päevoliste puhul olema. Puhast rahalist töö tarmutamist ei saa saada päevoliste juures. Levib päevoliste palgamuretootetajate kaudu. Põllutöölise reaalsalga tõus saadeldatud perioodil on olnud väga väike, küll aga võis täheldada moonakapere tööjõu karmumise vähenemist.

¹ ENSV RAKA, p. 1348, nim. 3, s.-ü. 51, l. 21.

² ENSV RAKA, p. 1370, nim. 1, s.-ü. 22, 23.

³ ENSV RAKA, p. 1348, nim. 1, s.-ü. 1639.

III peatükk

Mõisa teised palgalised 1890-1905

See eluiskes praktikas vaatleme põllutöölisi kui mõisa palgatöölisi põhiliselt osa, mis nüüd käsitleme lühidelt ka kivi mõisa palgalisi ning nende palgaolud.

Mõisa administratiivse hulka kuuluvad valst-
rijad, raamatupidajad, aidaimehed ja kuppjad.
Nende palgad erinevates mõisates pole enam
nü ühtlased nagu näites moonakatel, ning
sõltuvad mõisa murust. Mõisavalstrijate pal-
gad selsikes mõisates nagu Tõltsamaa, Nõriku,
Langaste või Kuremaa on olnud üsna kõrged.
Nü sai Nõriku mõisa valstreja 1904/05. a.
500 rbl. rahapalke ning 330 rbl. eest moona.¹
Kuremaa mõisa valstreja sai 1897/98. a. 330 rbl.
rahapalke ja 325 rbl. preemiat ning 200 rbl.
eest moona.² Langaste mõisa valstreja sai 1904/05.
a. 350 rbl. rahapalke ja 180 rbl. toiduraha.³

Raamatupidajad olid peamiselt veel suure-
mates mõisates ning nende palg olid tunduvalt

¹ ENSV RAKA, f. 1349, nim. 2, s.-ü. 158, l. 1.

² ENSV RAKA, f. 1388, nim. 1, s.-ü. 550, l. 1.

³ ENSV RAKA, f. 1874, nim. 1, s.-ü. 3009, l. 3.

väärnem kui valitsejad. Nü sai kuremea mõisa raamatupidaja 1897/98. a. 100 rbl. raha palga ja 80 rbl. preemiat.¹

Aidamees on olnud tavaliselt ogas mõisas ja nende palgad on olnud sama suured 500 nurumadki kui raamatupidajaht. Nästus Nõrnan mõisas sai aidamees 1889/90. a. 140 rbl. rahas ning 50 rbl. eest moona.² Langaste mõisas sai aidamees 1904/05. a. 235 rbl. palga.³

Mõisa tööde vahetuses organiseerijateks olid kuppjad ehk järelevaatajad, kes alluvad mõisa- valitsejale. Nende kohuses oli valvata hoonete, lantade, küünide, põldude ja mõisa inventari järele, kõige tööd õigeaegse ja korralduse sooritamise üle. Kubbjate palgade juures torub olus nende eriti suur kõikumine. Tööajalt on kubbjate palgad olnud erinevad sama mõisa piirides. Nästus Põltsamaa mõisas said 1893. aastal 3 kubbjast erinevat karjamõisatut palgaga vastavalt 120, 100 ja 70 rbl. raha, ca 48 rbl. eest moona, $\frac{1}{2}$ varamaad karhulimead ja võõrad mõisa söödal pidada 1 lehna.⁴ Tavaliselt on ka palga suuruse määramine ühe ja sama kuppja

¹ ENSV RAKA, f. 1388, nim. 1, s.-a. 550, l. 2.

² ENSV RAKA, f. 1349, nim. 2, s.-a. 157.

³ ENSV RAKA, f. 1874, nim. 1, s.-a. 3009, l. 12.

⁴ ENSV RAKA, f. 1348, nim. 1, s.-a. 1028, 1254, 4442.

puhul olnud suurem kui kivist paljaltel.
 Nii sai samas Võttsammas mõisas kubjas Güm
 Schönberg Taduvere karjamõisast 1893./94. a. palga
 60 rbl. raha ja 50 rbl. eest moona; 1895./96. a. tähtsi
 tal rahapalka 15 rbl. võrra.¹ Kubjas Rudolf Joot
 Kuningamäe karjamõisast sai 1891./92. a. palga
 70 rbl. raha ja 50 rbl. eest moona; järgmisel aastal
 lisati talle veel 50 rbl. rahapalka juurde.²
 Heskumiselt on kubjate palga niivõrd kõikumud
 150 - 170 rbl. ümber - s.o. 90 rbl. rahas, 50-60 rbl.
 eest moona, maa ning loomapidamisõigus.

Sangaste mõisas rakendati 1904./05. a. lisaks ühele
 kuppjale, kes sai aastas 200 rbl. palga, ka 1-3
 eesttoolist, kelledeks olid mõned moonakatest.
 Eesttoolse kohustuse täitmise eest maksis neile
 lisaks moonaka palgale veel 10 rbl. juurde.³

Käsitööstest on mõisaks tavajärelmatus olnud
 xpad, puuxpad, tiskerid, vaukermeisterid ja sadul-
 xpad.

Kõige kõrgemad palgad on käsitööstest üldiselt
 olnud xppadil, kes peale xpatöö tegid veel lükk-
 xpatööd, pidid korras hoidma ja kui vaja siis
 ka tootma mõnda rehepüü- või turvalõukamis-
 maninaga. Reeglina ei lubatud mõisa käsitööstel

¹ ENSV RAKA, f. 1348, nim. 1, s.-ü. 4443, 4444.

² ENSV RAKA, f. 1348, nim. 1, s.-ü. 1027, 1028.

³ ENSV RAKA, f. 1874, nim. 1, s.-ü. 3009, l. 14, 15, 19.

teostele tellijatele peale mõnda tööd teha. Kõrval ei ole tavaliselt kindlat aastapalka nagu tühist käntööliskel olnud. Talle maksiti osalt tehtud töö hulga ja kaalu eest, osalt tööpäevade eest. Keskennuult teenitud rpad aastal 200 rbl. ringis, mõni aega ka hunduvast vähem. Näiteks teinos 1904/05. a. Saugaski mõisa sepp Jaan Pessnikov koos oma seltsidega 2177 rbl, millest mlarahas said 1850 rbl.¹ Näike-Kambja mõisas teinos sepp 1890.-1905. aastatel 170-370 rbl. vahel.² Keeri mõisas pole rpatööd aasta läbi sajatud ning sepp on sel ajal pidanud kõige ka muud mõnda tööd. Nii teinos Keeri mõisa sepp 1899./1900. . . 274 päeva eest 110 rbl., kusjuures rpa-, saepime- , nindlöökanu ja venripäeva eest maksiti talle 50 kop., lõhtööpäevade eest 30 kop. nagu moonetajale.³

Nõrriku, Kuremaa, Saugaski ja Põltsamee mõisas on olnud juba mitu palja meheid, et nende jaoks on palgatud mehi, kelle palk on olnud 160-180 rbl.⁴

Tuisk käntöölise palgad on üldiselt olnud väiksemad kui seppadel. Märgata on nü mur erinevus palgades. Kui näiteks Keeri mõisas maksiti tühistele

¹ ENSV RAKA, f. 1874, nim. 1, s.-ü. 3009.

² ENSV RAKA, f. 1370, nim. 1, s.-ü. 22, 23.

³ ENSV RAKA, f. 1362, nim. 1, s.-ü. 60.

⁴ ENSV RAKA, f. 1349, nim. 2, s.-ü 158, f. ; f. 1388, nr. 1, s.-ü. 550, l. ; f. 1874, nim. 1, s.-ü. 3009, l.

1894./95. a. tööpäeva eest 40 kop., mis Langask mõisas
sõid tõstetud 1904./05. - tööpäeva eest 1 rbl. ¹

Langask mõisas paistab üldse ilma kehtivaste
kõrge palga. Nii kuus 1904./05. ühes tõster 289 rbl,
kuus tõster see liiktoo eest 535 rbl, pümp pümp
186 rbl., sauermeister 170 rbl. ²

Kooajalise onloomingu on olud müürseppade
töö. Tõster on neudes olud rändtöölised. Nii töotes
Langask mõisas 1892-1899. ajal mood 5-9 müürseppa
Saaremaalt, kes tulid tavaliselt aprillis
ja lahkuvad septembris-oktoobris. ³

Kuigi mõisa kehtivaste arv polnud eriti suur, kuid
nende palgades tundus osa, kuni 30% mõisa pal-
gafondist, kuna ^{rad} sõid suurema osa palgest rahas.

Eesti mõisate ühes peamisest muutlusest
XIX sajandi lõpul peetakse pümpkarjajaks vahust.

Mõisa karja eest vastutas igas mõisas ja karja-
mõisas tavaliselt karjamees või vürst (pümp-
peruaine), kelle ülesandeks oli järele vaadata kõigi
mõisa loomade söötmise ja hoidmise kohta kuni-
pidamise üle, korras hoida kõik karja- ja pümp-
raamatud, pidada arvestust sööda kohta, viibida
hüpp juures ja järele vaadata et kõik lood hoidaks
korralduselt ning ei enimes varegut.

¹ ENSV RAKA, f. 1362, nim. 1, s.-ü. 59, l. 33; f. 1874, nim. 1, s.-ü. 3009,

² ENSV RAKA, f. 1874, nim. 1, s.-ü. 3009.

l. 100.

³ ENSV RAKA, f. 1874, nim. 1, s.-ü. 2970 - 2980.

Kohati, nagu näitab Võttsamaa mõisas, on karjamees pidanud ka in. landatöö lind palkama.

1901./02. a. pidi Võttsamaa karjamees koos 4 enda poolt palgatud landatöölise või karjanõuuga hooldama praamõisa 125-pealist piimakarja. Töölise, kelle kõlbolus ja hooldus ast ta vastutama pidi, palga määras mõis tema käte.¹

Näitena näitab mõisate palgati karja hooldama karjamees kogu oma perekonnaga. Näitab 1893./94. a. oli Keeri mõisa karjamehes Johan Kiivi, kes koos oma naise ja 14-aastase pojaga pidi karjatama mõisa, mõisatöölise ja võttrimehe veised ja lambaid, karja lundapidamise ajal need söötma, talstama, puhastama ning sõnniku välja vedama. Tema naine pidi peale karja talituse ja saatmise-vastuvõtmise iga päev 3 korde mõisa lehmü lüpsma, vanikaid jõetna ja piima ära viima.²

Karjamees nagu kõik kindki karjalande- või tallitöö lind pidi töö olema aasta läbi pidevast päeva. Karjameeste palga on olnud kindlalt suurem kui tavaliselt karjalandetöölise või moonakatel.

Talga mõisas, kus maksis päevapalka, sai karjamees 1904./05. a. päeva ast 50 kop., moonakas aga 33 kop, kusjuures muud palgaosad nagu maa ja loomapidamisvõimalus olid veel võrdsed. Teega

¹ ENSV RAKA, f. 1348, nim. 3, s.-ü. 51, l. 6-7.

² ENSV RAKA, f. 1362, nim. 1, s.-ü. 12, l. 9, 33.

sai karjamees aastas ca 180 rbl.¹ Põltsamaa mõisas sai karjamees 1891.-95. aastal 150-160 rbl. raha, 1 vaka nisu, 12 vaka rukist, 8 vaka oti, 1 vaka hernest, $\frac{1}{2}$ vakamaad kartulimaad ja voss pidada mõisa loodul 1 lehma.²

Palga mureus karjameestel olenes muidugi ka sellest, kui ruust kerje nad hooldand. Näiteks Noornikul sai peamõisa karjamees 1903./04. a. 85 rbl. raha ja moonu 102 rbl. eest, Nõmavere karjamees sai karjamees aage 70 rbl. raha ja moonu 50 rbl. eest.³

Põltsamaa mõisas oli peale karjamehe ametis ka veel võrkur, kes hooldas prima majanduse eest. Tema palk oli väiksem kui karjamehel. Nii said võrkurid 1891.-1905. a. 120 rbl. raha, 1 vaka nisu, 6 vaka rukist, 4 vaka oti, 1 vaka kruppi, 1 vaka linnaid, $\frac{1}{2}$ vaka hernest, 1 vakamaa kartulimaad ja piima.⁴

Põhiline töö karja hoidamisel kogu karjaleanderhoolind, kes pidid loomi talitama, söötma - jootma, juhustama, sõnniku välja vedama, loomad karjamaale saadma ja vastu võtma ning kuu veija, nis ja karjas kerdima. Tavaliselt said nad sama-

¹ ENSV RAKA, f. 1874, nim. 1, s.-a. 3009, l. 80-83.

² ENSV RAKA, f. 1348, nim. 1, s.-a. 1044-1046.

³ ENSV RAKA, f. 1349, nim. 2, s.-a. 158.

⁴ ENSV RAKA, f. 1348, nim. 1, s.-a. 579-585, 2080-2084.

muist palka kui moonakadki, nagu nookus Polts-
mae mõisas.¹ Nooketes mõisates, kus olid harilikult
1-2 karjameest, said need vähem palga kui suure
mõisa karjamehed ning rohkem kui karjalanda-
töödnd või moonakad. Näites Keuru mõisa karja-
mees sai 1893.-1905. a. 60-65 rbl. raha, 16 vaka
ruast, 12 vaka otu, 1½ vaka herned, 60 naela
herringaid, 120 naela soola, 15 naela putraali, ½ vaka-
maad kerhulimeed, veddi aiamaad ja võis mõisa
laines ja toodul pidada 1 lühema ja 1 lammas.²

Karjatamisperioodis palgati mõisa karja hood-
ma karjand, kelles olid tavaliselt mõisatööluste
lapset ning kes said palgaks 20-30 rbl. raha ning
kas mis võeti mõisa laines või moona keuru 30 rbl.
est.

Mõnedes mõisates palgati talves karja resoltsi
ajaks lisaks alalistele karjalandatööliskle veel
karjasootjaid (või härjasootjaid), kellele maksti
nli est kumpalga. Nii on neid kasutatud
Poltsmae ja Noosiku mõisas 1890-ndate aastate
algul. Karjasootjad said kuni 7-9 rbl. raha ning
moone või toodu mõisa laines.³

Meestöölisk kõval kantate mõnel pool karjalandes
ka karjanenri. Karjanaste ülesandeks oli peale karja

¹ ENSV RAKA, f. 1348, nim. 1, s.-ü. 2495.

² ENSV RAKA, f. 1362, nim. 1, s.-ü. 59, 60.

³ ENSV RAKA, f. 1349, nim. 2, s.-ü. 157; f. 1348, nim. 1,
s.-ü. 2899, 3289-3291.

hooldamise veel hüpsimine ning ^{naid} saad aastas kirk-
mõnlt 80 rbl. ringis palke (raha + moon). Nü an
Keuru ja Nõrke-Kambja mõisas karjanavnd saamad
sajandi vahetund 40-50 rbl. raha ning prü söögi
mõisa lauas.¹ Nõrke mõisas saad karjanavnd
40 rbl. raha ning moonu 42 rbl. eest.² Langaste
mõisas maksid karjanavstle 30 kop. pävapalka,
s.o. aastas ca 110 rbl.³

Lisaks karjanavstle kantati sageli ka veel hüps-
jaid, ~~hõrlikult~~ moonakate naiste voo ka pävohvi,
kes pidid 3 korda päevas mõisa lühmad hüpsma,
püüandud pesema ning karja väljalaskmise
ning vastuvõtmise juures abies olema.

Põltsama mõisas tegelend karja hooldamisega
ainult meestöölised, lühvi hüpsid moonakanavstest
hüpsjad, kes olid palgetud aastas ning saad rllh
eest 1890.-1901. a. 20 rbl. ja 1902.-05. a. 24-25 rbl.⁴

Tevke mõisaks kantati nü karjanavsi kui ka
hüpsjaid. Seal oli hüpsjate aastapalk saamtu 20-25
rbl. Langaste mõisas maksid 1904./05. a. moonaka-
navstle hüpspäeva eest 15 kop., nende toojõudu
kantati ege ebaregulaarselt, saad vajaduse korral.⁵

¹ ENSV RAKA, f. 1362, nim. 1, s.-ü. 60; f. 1370, nim. 2, s.-ü. 22, 23.

² ENSV RAKA, f. 1349, nim. 2, s.-ü. 158.

³ ENSV RAKA, f. 1874, nim. 1, s.-ü. 3009, l. 85-92.

⁴ ENSV RAKA, f. 1348, nim. 1, s.-ü. 2488-2491, 3857-3862.

⁵ ENSV RAKA, f. 1874, nim. 1, s.-ü. 3009.

Mõrsad, kus oli oma meesed, töötajad ning prima
 voodis või juustus ning turustand nli nli ore.
 Näidenad mõrsad, kus meesed ei olud, nagu
 Keri ja Väike-Kambja, kasutand oma prima
 realiserimiseks nn. primarentuise. Näites Keri
 mõrsas oli 1901.-07. a. primarentuiseks Jaan Op-
 man. Ta sai mõrsalt aastaks prü korteri ja kütte,
 veidi aadamaad, mõisa poolt laenuid $\frac{1}{2}$ vakkeraad
 karbulimead, heinamaa oma hobuse jaoks ning
 12 vakkera kaeru, 6 vakkera rukist ja otri. Teenuse
 arhudes maksis ta mõrsale nnn 100 rbl. kantsjoni,
 mis kandis edaspidi aastaks 4% ning mille ta
 lahendes kõik kätte sai. Selle eest pidi prima-
 rentuise ostma kogu ~~prima~~ prima, mis mõisa enese
 ja mõrsatöölise tarvidusest üle jäis, maksis loobe
 eest kevadel 4,5 kop., suvel 4 kop. ja talvel 5 kop.
 Selle prima müüis ta linnas ning pidi mõrsale
 sellelt ostnud prima eest kuu 2 korde maksma.
 Tegelikult maksis ta sellest rahast mõrsatöölisele
 palga, too linnast mõrsale mitumengused aju
 ja kreemi nagu kohvi, soola, rauda, veini,
 mheent, seemned jne. Aitajamund osa primarahast
 maksis ta mõrsale mberahas.¹

1899./1900. a. võttis primarentuise Keri mõrsalt vastu
24657 loopu prima ä 3,5 ja 4 kop. ning maksis selle
¹ ENSV RAKA, l. 1362, nim. 1, s. -a. 12, l. 57.

rest mõrsale 984 rbl.¹

Karjalandatööliskõrgsarnand töötingimused on olnud ka tallimestel, kes pidid hoolitsema mõrva loohobuste eest. Loohobuste eest vastutas kutsar, kes sai ka kõrgemat palga kui tallimehed. Nähes Nõõre-Kambje mõrvas sai kutsar 1901.a. peale tööga mõrva laenu 85 rbl. raha, tallimees aga 70 rbl.²

Põltsamaa mõrvas, kus peeti ametis 7 tallimeet, oli nende palga sama suur kui moonakatel või karjalandatöölistel. Teistes mõrsades oli tallimeeste palga mõrva kõrgem kui moonakatel, ulatudes 120-150 rbl. Näe sai 1903./04. ... Noormaa mõrvas üks tallipooss 65 rbl. raha ning 92 rbl. eest moonu, kune sai 132 rbl. raha.³ Kuremaa mõrvas sai 1897/98. a. üks tallimees 60 rbl. raha ja 80 rbl. eest moonu, kune 55 rbl. raha ning 77 rbl. eest moonu.⁴

Üldiselt võime kauskaberuda, et lenda- ja tallitöölise palgad olid kõrgemad kui põllutöölistel.

Ühes mõrva nimelekanallikas oli puu- ja juurviljaaed ning trüfhooned, millele eest hoolitus aednik e. kärner. Tema pidi muretsema, et ei tuleks püüdnud aia- ega juurviljast mõrva enese ega nal mõitajate tarteris ning neid oleks ka

¹ ENSV RAKA, f. 1362, nim. 1, s.-ü. 60, l. 27.

² ENSV RAKA, f. 1370, nim. 2, s.-ü. 23.

³ ENSV RAKA, f. 1349, nim. 2, s.-ü. 158.

⁴ ENSV RAKA, f. 1388, nim. 1, s.-ü. 550.

saravõttel ja talvel minimumi juures. Tulukes
 oli ka lüllesvatus trüfhoonetes. Adwick vastutas
 ka nile eest, et aiabode juures tema käimlusesse
 antud toolid hoolsalt tootamist ege mõrsale
 kahju ei teeks. Selle eest midagi aednikand nähes
 1902. a. Väike-Kambgas ja Noorik 80 rbl. ja
 Kerol 65 rbl. raha, mis soogu mõisa laenas võu
 moone ning 10% kõrgest aiabode määrt
 laenuvõtet võimalust. ¹

Sajandi vahetuses oli XIX sajandil mõrsama-
 janduses niisugust osa omaand võnapiõlita-
 mine küll kaotanud oma endise lohtuse, kuid
 jäi siiski veel olulises võimalikkuses.

Naadeldud peroodol tootand võnababrand
 Põtsamae, Kuremaa ja Noorik mõrsas ning
 õllekoor Põtsamaal ja Noorikul.

Võnababrandi võu õllekoogi esotas mõrsas vaska-
 va ettevalmistusega võnamester võu õllepõud,
 kelle töötam oleks võnast võu õllest saadava
 kammi nurusent. Põtsamaal oli 1890-1905.
 võnamestriks Adolf Tsoatzy, kelle aastasvõtte
 oli 1000 rbl. ringis - nllist 600 rbl. põhipalk ning
 ca 400 rbl. preemiat. ² Nooriku mõisa võnamestri
 sai 1889./90. a. 350 rbl. raha ja 50 rbl. eest moone,

¹ ENSV RAKA, f. 1349, nim. 2, s.-ü. 167, l. 63;

f. 1362, nim. 1, s.-ü. 12, l. 24; f. 1370, nim. 2, s.-ü. 45.

² ENSV RAKA, f. 1348, nim. 1, s.-ü. 829-841.

1903./04. a. aga 700 rbl. raha ning 48 rbl. eest moona.¹
 Nagu näeme, et viinameistrite palgad olid
 väga kõrgeid, lehedend moosavalotajate palgakile.

Nänavabrikud on tootnud niigist kevadeni,
 harilikult 4-5 kuud ja töölised on mit kuuksut
 leidnud nagu loojatöö puhul vaid osa aastat.
 Neile maksti kuu palga, 8-12 rbl. raha ning toot
 moosa lauas voo osalt produktides. Näiteks sai
 Põltsamae moosas 1892/93. a. viinavabriku tooline
 kuus 8 rbl. raha, 80 naela luba, 9 naela riisi ja
 napsu moosa lauas. Tga toot püüdnud parve
 eest kühviki 1 rublega ning kui tooline lauas
 enne lepingu tähtaega, siis kehtas ta 1 kuu palga.²

Hokkumõttes märgime, et moosa toot palgalist
 puhul polnud enam alati kõrgemast perekonna-
 inimeskega. Nende palgakid moodustas rahapalk
 olukorra osa, maa ning loomapidamine ennes
 ülevõtetel juhtudel ning üldiselt olid nende palgad
 kõrgemad kui moosatootajate kõrge arvukamal
 osal - põllutöölistel.

¹ ENSU RAKA, f. 1349, nim. 2, s.-ü. 157, 158.

² ENSU RAKA, f. 1348, nim. 1, s.-ü. 2381.

Lõppsona

Ühes olulisemas kapitalismi arengu astme nähtajaks on palgatoe kaotamine. Selle uurimine aitab avada kapitalistlike riikide arenguteed ja tempo ning nende vahelise vabade produtsiivse majandamisviiside tege.

Palgatoe kaotamine ei ole inimeste uus, ainult kapitalismile omane nähtus. Nõuupalgast lood ei-nes ka juba feodalismiperioodil. Uudnes mo-mentiks on ainult see, et nüüd rajaneb kogu majandus palgatoe tootmise kaotamisele.

Töörjuse perioodil tehti peaaegu kogu töö mõisa-põldele kompleksi abil. Rohkem omanud see pidevat loolt vajavad tööd tehti mõrkatunijate poolt. Seisus algava ülemineku kapitalistlikele majan- damisele hakkati vähendama teenijaskonda ning püüdi efektiivsemalt ära kasutada tootmisega nõud mõrjuse tootjate.

XIX sajandi 60-70-ndatel aastatel hakkavad ümard töörjuse rajatel produtsiivsed järk- järvalt, püüetud reformide teel. Munkuse ja- vustikes suurmajandikes. Mõrjang üleminekus palgatoe mõrjusele toimus 60-ndatel aastatel, eri-

joones Lõuna-Eesti keskosas. See too kaasa me
 mõsatooluste kahi kujunemise, mis keeras endistest
 talu teemlastest, vabadikest, laostunud talu-
 peremestest ja endistest mõsaterijatest.

Üleminekul palgatööle teostas mõsali enalgu
 rannu inventari ja voolomade muretsemise,
 mis põhjustas ka nlliste tööjõu palkamise vor-
 mide kasutuselevõtu, mis kindlustas mõisa üht-
 aegu nii lookate kui ka vajalike töövaben-
 dusega. Mõsajajanduse organisatsioonilise põhi-
 joones ol perioodil oli kapitalistliku süsteemi
 ühendamine koordineerimiskemiga, mis omavahel
 põlvnudes moodustasid mitmesuguseid palkamise
 vorme inepi whes ja samas mõisas.

Tiorediiriskemile enloomulikes palkamisvõr-
 des olid kandimete ja poolitramete kanta-
 mine, mis oli tüüpilises nahtuses ülemineku-
 perioodil kapitalistlikule majandaminele.

Kapitalistlikule palkamisvõrde vastasid moona-
 meste ja perioodilise kategooriad. Moonakad kuju-
 nevadki XIX sajandi II poolil kõige tüüpilise-
 maks palgatooluste liigiks Baltianni mõsates,
 moodustades 1897.e. Lõõnmaa kubermangus 65%
 kõrgest mõisa põllutoolustest.

1860.-70-ndail aastail ei olnud veel valge kujune-
 mid ühtnt palgamisesmise vün. Moonake palga

erinevate osade, eriti raha ja maa vahelised
 olid eri moodis väga ebaharilike. Sel ajal on
 moonakate palga mureks olnud keskmiselt
 105 rbl. (korkut ja kütet arvestamata), millest
 rahas on makstud 23-56%, maa 25-57%.
 Maa kantamine on moodustanud paljast kuni
 7% ja loomapidamine 10-13%.

Sajandi vahetusl moodisette rissetulekutest 17-56%
 läinud moodisette ja -ametnike palgakas.
 Kõige suurema osa moodisette moodustavad
 põllutöölised, kellest 6 vaadeldud Lõuna-Eesti
 moodis on kantatud põhiliselt moonakad, kandi-
 mehi ja päevolisi, kelle vahelised suloomused
 kapitalistlik ja tuunistumise osa moodis majan-
 damis. Palgatööjoni kantamise järgi valdab
 kapitalistlik majandamisviis Nõu-Põltsa-
 maa ja Sangaste moodis, kus kandi mehi pole
 kantatud. Rohkem kui tuhat moodis on päevolisi
 rekkendatud V. Põltsamae moodis, mille on võimaldanud
 vastav elanikkonna kontingent Põltsamae ümbrus-
 us. Kuremaa, Noorika, Keeri ja Väike-Kambja
 moodis on tegemist majandamise regimiste-
 miga, kus üldiselt olid kapitalistlikud majan-
 damisvormid tuunistumise üle. Kõige rohkem on
 kandi mehi tootjate kantatud Keeri moodis, kus
 need tegevd 37% kõigest moodis põllutöödest.

XX sajandi alguses on mõrastes mõningal mää-
ral vähenanud moonakate arv ning osakaal. Samal
ajal on heakohud rohkem kantama pöördunud. Põh-
kem on mõsa tool heakohud ravendama ka moo-
nakate perekonnaliikmete, eriti moonakanaiste töö-
jõudu. Üleminekuperioodi igandliku nähtusena näitab
võel kaardimise kestamine.

Võrreldes XIX sajandi 60-70-ndate aastatega on
ühtlustunud moonakate palga moonasa koostis
ja mures ning uude kasutada antud mehaanika
mures. XX sajandi algul on kõrgs vaadeldud
mõrastes moonakate antud $\frac{1}{2}$ sakaamad kartuli-
ja mõne peenra jagu aiamaad. Mõnevõrra
on ühtlustunud ka palga koostisosade suhe.
Nü on keskmiselt 40-45% palgast mehaanika rahas,
samapalja moonas, 5% on moodustanud maa
ja 10% loomapidamine.

1905. a. aastaks on palgad võrreldes 1870-ndate
aastate algusega tõusnud 10-13% võrra, s.o.
10-30 st. Palga tõus on toimunud peamiselt
palga rahalise osa suurenemise arvel.

Levib päevolise ja hooajalise palgamise
töö-ettevõtjate kaudu.

Peale põllutööliste olid mõssa palgalistes veel
mõssa administratiivsed enndajad, käsitöölised, karja-
lauda- ja tallitöölised, vünavabrikantöödised jt.

Üldiselt polnud nende puhul alati kõrgemad perekonnainimesed nagu moonakate või kändmeeste juures. Nende palgelist moodustas rahapalk olulisema osa, mis ning loomapidamine esimes ühikutele juhtudel ning harilikult olid nende palgad kõrgemad kui metsatöölise kõige arvukamal osal - põllutöölistel.

Lõputunus konstateerime, et kuigi XX sajandi alguses näidavad sellised ülemineku perioodile iseloomulikud jooned nagu kändmeeste töö kantamine ja palga maksmine naturaalses, olid mõisameesmajanduses juba valitsevaks kapitalistlikud meesandamis meetodid.

Резюме

Целью данной дипломной работы является изучение применения наемного труда в хозяйствах Южнокавказских в конце XIX и в начале XX века. Применение наемного труда является существенным показателем степени развития капитализма и изучение данного вопроса помогает раскрыть темпы и пути развития капиталистических отношений и их соотношение со старыми феодальными методами хозяйствования в сельском хозяйстве.

Работа состоит из введения и трех глав. Введение начинается с постановкой вопроса, затем дается краткий обзор шести Южнокавказских хозяйств — Замок Обернален, Вольдек, Визель, Самтаста, Ново-Камба и Керимовиз, на примере которых составлена работа. Методиками служили трудовые договоры, расчетные книжки и счета, трудовые контракты из местных фронтов внешнеэкономических хозяйств в ЦТИА ЭССР.

В историографическом обзоре констатирует автор, что применение наемного труда в Южнокавказских хозяйствах является пока еще мало

изучены.

В первой главе "Кеменский труд в условиях Южской Эстонии" дается обзор применения кеменского труда до конца XIX века.

Кеменский труд в XIX веке не был новым явлением, но новым стало то, что во второй половине века в хозяйство стало основываться на нем. В 1860-70-ых годах наикратом старые феодальные шленки, хозяйство которых основывалось на барщинке, путем ограничительных реформ медленно превращались в токкерские хозяйства. Перелом произошёл сначала в 60-ых годах в средней части Южской Эстонии. Возникла новая социальная группа - безземельные рабочие.

Организация местного хозяйства представляла в этот период соединения коммуналки-шленки с системой хозяйства с отработочной системой как прямой переходом барщинное.

Характерные формы перехода для отработочной системы было использование бобышек и пользователей, что было типичным элементом для переходного периода. Коммуналки-шленки системы хозяйства соответствовали дену-манна-бан-ржи, которые стали се-

мыли титановыми предметами каменных работ в Прибалтике во второй половине XIX века, и поденщины.

В 1860-70-ых годах не существовало еще единой формы заработной платы батрацкого труда. В среднем батраки получали 105 руб. в году (без учета «варшты» и «поплива»). 23-56% получали от генерала, 25-57% составляли генштаб (т.е. продукты), 7% земля и 10-13% содержание скота.

Вторая глава «Каменистый труд в земледелии 1890-1905» посвящена рассмотрению формы найма и условий заработной платы.

На рубеже столетий пошло до половины годовых окладов шло на заработки сезонных работ и сельскохозяйственных. Самую крупную часть из них составляли сельскохозяйственные работы. По формам их найма господствовала капиталистическая система хозяйствования в швейцарском-Одесском и Саксонском, где работами батраки и поденщины и не применяли батраков. В швейцарских Визе, Вейзе, Кермюльз и Ново-Камеди была смешанная система хозяйствования при преобладании капиталистических форм.

К началу XX века в швейцарских в некоторой степени уменьшилось число и удельный процент батраков и стали больше применять поденщиков, а

также работало силу земевладельцев Бахрамской семьи.

По сравнению с 1860-70-ми годами изменился состав Бахрамской зарплатки. 40-45% из зарплатки они получали деньгами, столько же продуктами, 5% составляла земля и 10% содержание скота. 1870-1905 возросла зарплата 10-13%, т.е. 10-30 руб. Возросла зарплата в основном за счет роста ~~в~~ денежной части.

Распространялся как и поденщиков и сезонных рабочих через подрядчиков.

В предельной мере "Другие денежные категории 1890-1905" рассматриваются условия зарплатки служащих и рабочих как управляющих, бухгалтеров, кладовщиков, надсмотрщиков, ремесленников, садовников, скотоводов, доильщиков, конюхов и винекурных рабочих.

Их зарплата была выше чем у бахрамов. Деньгами они получали большую часть из зарплатки, земля и содержание скота встречались редко.

В заключение констатируем, что хотя и к началу XX века в русской хозяйстве сохранились еще черты переходного периода как использование труда добывшей и зарплатки натурой, уже преобладали капиталистические методы хозяйствования.

Kamutatud allikmaterjalide ja kirjanduse nimestik

I. Marxismi - leninismi klassikud

Lenin, V. I. Agraarküsimus Venemaal XIX sajandi lõpul. - Teord, 15. kd.

Lenin, V. I. Kapitalismi arenemine Venemaal. - Teord, 3. kd.

II. Arhiivmaterjalid

Eesti NSV Riiklik Ajaloo Keskarchiiv (ENSV RAKA)

Fond nr. 1345 - Puutu moods

-- 1348 - Nana-Põltsamaa moods

-- 1349 - Nõiniku moods

-- 1362 - Keeri moods

-- 1370 - Nõike-Kambja moods

-- 1388 - Kuremaa moods

-- 1400 - Rõuge moods

-- 1874 - Põrkond Berg

III Kirjandus

Agthe, A. Ursprung und Lage der Landarbeiter in Livland. Leipzig-Tübingen 1909.

Андримов, А. М. Крупное помещичье хозяйство
в Европейской России. Москва 1969.

Тамбовцева, Л. Я. О структуре и доходности
дворянских имений Лифляндской
губернии накануне первой мировой
войны. Вспомогательные материалы по аграрной ис-
тории Восточной Европы 1966.
Тамбов 1971.

Бесто NPN ajalugu, II kd. Tallinn 1963.

Калкс, Я. Kõlakodanluse ja maaproletariaadi
tekkimised Eesti külas. ENSV TA Toome-
tind, ühiskonnateaduste seria, 1955, nr. 3.

Козин, М. И. Движение заработной платы
сельскохозяйственных рабочих в Лан-
вии во второй половине XIX в. Вспомо-
гательные материалы по аграрной истории Вос-
точной Европы 1965. Москва 1970.

Козин, М. И. Капиталистическая эволюция
помещичьего хозяйства Лифляндс-
кой губернии во второй половине
XIX в. Вспомогательные материалы по аграрной ис-
тории Восточной Европы 1959.
Москва 1961.

Kröger, A. W. Livländisches Verkehrs- und
Adressbuch für 1892/93. Riga 1892.

- Köstner, N. Teo-õjuse langemine ja maapro-
letarvaadi tekkimine Läänemaal. Tartu 1927.
- Ligi, H. Eesti talurahva olukord ja klassi-
voitus Lääne sõja ajal (1558-1561).
Tallinn 1961.
- Ligi, H. Talupoegade koostised Eestis 13. sa-
jandist 19. sajandi alguseni. Tallinn 1968.
- Linnus, J. Maakaitseolised Eestis XVIII sajandi
lõpul. Etnograafiamuseumi aastaraa-
mat. Tallinn 1971.
- Richter, A. Baltische Verkehrs- und Adressbuch.
I: Livland. Riga 1909.
- Тинда, А. А. Крестьянство и сельское хозяйство
в Ливонии в конце XIX - начале XX в.
Экономическое по аграрной истории
России. Издание 1964. Издание 1966.
- Vahtra, P. Talurahva sõjaväelise struktuurist
Eestimaa kubermangu feodalsel lõpu-
perioodil (hõngloenduse andmetel).
Tartu Riikliku ülikooli Toimetused.
võhk 258. Tartu 1970.

Sisukord

Sisukohustus	lk. 1
<u>I</u> ptk. Palgatus Lõuna-Eesti mõisates <u>XIX</u>	
sajandi lõpuni	lk. 13
1. Mõisakemijad	lk. 13
2. Palgatus mõisates 1860-70-ndatel	
aastail	lk. 19
<u>II</u> ptk. Palgatus põllunduses 1890-1905	lk. 37
1. Palkamismorimid	lk. 37
2. Palgaolud põllunduses	lk. 48
<u>III</u> ptk. Mõisa tunded palgalised	
1890-1905	lk. 65
Lõppsõna	lk. 78
Pezrome	lk. 83
Ühambitud allikmaterjalide ja	
kirjanduse nimestik	lk. 87